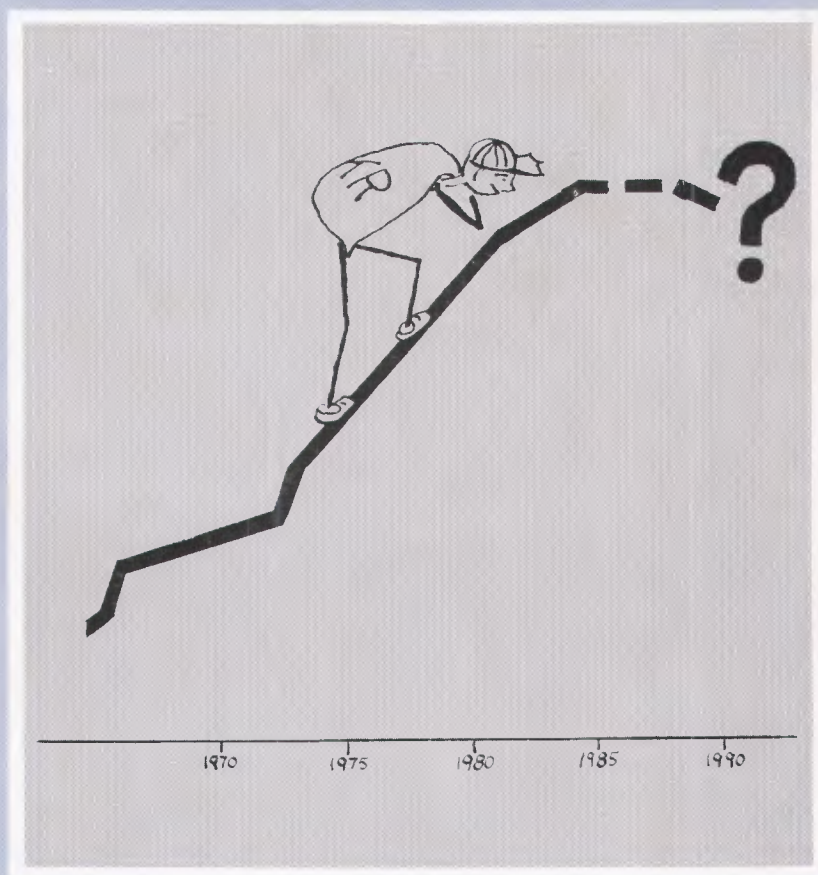

SOSIAL ØKONOMIEN

NR. 2 – FEBRUAR 1983 – 37 ÅRG.

Folketrygdens utgifter:
Over kneika?

INNHOLD:

Meiningsfylt arbeid – Korttidspensjon – Bankstruktur
Niels Treschow – Fagforeningenes ulike styrke
Offentlig prissetting

Innhold

Nr. 2 1983 – 37 årg.

3

ARNE ØIEN:

Utvikling og bruk av
Byråets modeller

4

IVAR JULSETH

Korttidspensjon er
penger i vekst

6

CHARLOTTE KOREN:

Folketrygdens alderspensjon –
over den første kneika?

8

EGIL BAKKE, EINAR FORSBÅK,

SVERRE W. ROSTOFT:

Tre syn på Bankstruktur-
utvalgets innstilling

11

BEATE BØRRESEN:

Niels Treschow –
filosof og politiker

14

MIX

15

NSF NYTT

ARTIKLER:

16

TOR HERSOUG:

Fagforeningers ulike styrke –
motsetninger og
fellesinteresser

19

GUNNAR BRAMNESS:

Om prissetting av
offentlige tjenester

24

MÅNEDENS BØKER:

Matematikk med
anvendelse i økonomi
av Martin Risnes

Vekst gjennom krise

red. Francis Sejersted

Teknologisk forandring

og industriutvikling

av P. Hansen, H. T. Jensen
og G. Serin

Bedrift og Samfunn

red. Erling S. Andersen

og Tim Greve

32

NYE FORSKNINGSRAPPORTER

Tegninger av Bjørn Naggum

SOSIALØKONOMEN

ISSN 0038-1624

Meningsfylt arbeid

Nå når arbeidsløysa set nye rekordar, blir vi igjen minna om at det er betre å ha folk i meningsfylt arbeid enn på trygd, og at staten om nødvendig bør løyva pengar for å få det til. Så langt kan vi alle vera med, men når dette utgangspunktet blir nytta som argument for at vi enda ein gong skal ta i bruk selektive støttetiltak i stor stil, finn vi grunn til å ropa eit kraftig varsko. Meningsfylt arbeid må vera arbeid som skapar noko av verdi, og helst av større verdi enn dei varene som går med i prosessen. Hovudinnvendinga mot selektive tiltak er at dei fører til mykje arbeid som er lite meningsfylt.

For å gjera dette klart kan det vera nyttig med eit eksempel som er ekstremt og overdrive, men som likevel ikkje ligg så fjernt frå det vi faktisk har gjort: Eit subsidiert jernverk sender stål med ein subsidiert jernbane til eit subsidiert skipsverft som byggjer skip for reiarar med spesielle skattefordelar. Skipa går i opplag, blir til slutt hogde opp og stålet går tilbake til jernverket for ein ny runde. Dette skaper ein mengde arbeid, men det vil vera minst like meningsfylt å la folk flytta stein fram og tilbake.

Legg nå til at saka treng ikkje bli betre fordi om dei nye skipa går nokre turar mens andre skip blir pressa ut i opplag, eller fordi om stålet frå det aktuelle jernverket blir levert til ein annan del av marknaden. Legg også til at i prosessen går det med både malm, olje og elektrisitet, og at oppretthaldinga av dei subsidierte arbeidsplassane hindrar etablering av ein del nye, meningsfylte arbeidsplassar fordi nye og ekspanderande bedrifter vil måtte betala høgare løn for å rekruttera arbeidskraft. Ikkje alle bedriftene vil vera i stand til det. Dei selektive tiltaka fører da i dette eksemplet til at det blir *mindre* og *ikkje meir* meningsfylt arbeid i samfunnet.

Nå er det slett ikkje vår meining å hevda at selektive tiltak aldri kan føra til at fleire kjem i meningsfylt arbeid. Vi innser og at ei for rask avvikling av eksisterande tiltak kan vera både uheldig og urimeleg. Samanhengane i økonomien er mange og ofte kompliserte. Både ved oppretting og avvikling av selektive tiltak er det vanskelig å forutseia dei fulle konsekvensane og vanskelegare blir det desto fleire selektive tiltak som verkar samstundes. Derfor vil det ofte vera lett nok for kvar enkelt å oppfatta eit arbeid som meningsfylt, sjølv om det sett i ein samfunnsøkonomisk samheng kan vera ein illusjon. Sysselsettingspolitikken bør ikkje gå ut på å narra folk på denne måten. Vil vi få fleire av dei ledige i meningsfylt arbeid, har vi generelle verkemiddel som kan takast i bruk. Større bruk av selektive verkemiddel innretta mot bestemte bedrifter og bransjar kan lett føra til at det blir *mindre* og *ikkje meir* meningsfylt arbeid utført.

Redaksjonen

**NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING
INVITERER TIL VÅRKONFERANSE**

ARBEID OG INNTEKT I EN USIKKER VERDEN

HOTEL SCANDINAVIA 10. MARS 1983

PROGRAM

08.30 Åpning

v/formann i Norske Sosialøkonomers Forening,
Ingvar Strøm.

08.35 Utviklingen i 80-årene – samarbeid eller konflikt?

Direktør Finn Lied, Forsvarets Forskningsinstitutt.

09.15 Organisasjonssamfunnet og usikkerhet – fører det til oppsplitting og konfrontasjon?

Direktør Arne Selvik, Industriøkonomisk institutt.

10.00 Kaffe.

10.15 PANELDEBATT

Marked eller forhandlinger – hvem skal avgjøre og hvem skal bære risikoen?

Panelleder: Direktør Egil Bakke, Norges Industriforbund.

Deltakere: Sekretær Jan Balstad, Landsorganisasjonen i Norge.

Statssekretær Arnulf Ingebrigtsen, Industridepartementet.

Stortingsrepresentant Finn Kristensen.

Adm.dir. Petter Planke, Tomra Systems A/S.

Direktør Morten Vigtel, Norges Rederforbund.

12.15 Lunsj

13.15 Inntektspolitikk under stagnasjon.

Professor Preben Munthe, Universitetet i Oslo.

14.00 Forhandlingssamfunnet og usikkerhet – hva betyr det for bedriftenes tilpasning?

Professor Ingemar Ståhl, Universitetet i Lund.

14.45 Kaffe.

15.00 Usikre jobber – konsekvenser for styringen av bedriftene.

Sekretær Jon Ivar Nålsund, Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund.

15.30 Hvilke alternativer har vi i en usikker verden – og hvilke er vi i ferd med å velge?

Direktør Hermod Skånland, Norges Bank.

Påmelding innen 3. mars til NSF, Storgt. 26, Oslo 1

**Påmelding til
VÅRKONFERANSEN 1983**

Navn:

Kursavgift:

Kr. 1 300,- for medlemmer

» 1 400,- for øvrige
inkl. lunch

Medlem av NSF?.....

Avgift kr..... oversendes

☐ Bankgiro 6001.05.13408

☐ Postgiro 516 78 87

☐ Sjekk vedlagt

Arbeidsgiver:

Adresse:

..... tlf.

.....

Underskrift

Aktuell kommentar:

Utvikling og bruk av Byråets modeller

ARNE ØIEN

Asbjørn Rødseth spør i Sosialøkonomen nr. 8/1982, om Statistisk Sentralbyrå vil medvirke til en ordning der en forholdsvis aggregert makroøkonomisk modell – løpende oppdatert og med ferdig utarbeidete forslag til eksogene anslag – blir gjort tilgjengelig for brukere utenfra. Det framgår av innlegget at det særlig er modellen MODAG, den aggregerte versjonen av MODIS IV som Finansdepartementet bruker i sitt arbeid, han har i tankene. Videre spør han om andre forskningsinstitusjoner kan få adgang til å eksperimentere med alternative utfor-

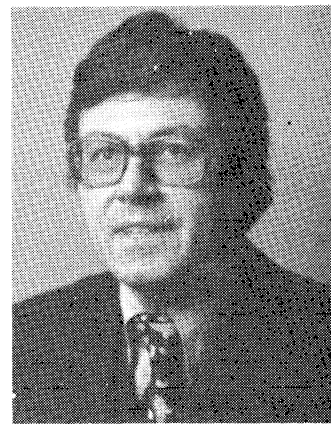
minger av modellen, slik at dette senere kan virke tilbake på Byråets eget utviklingsarbeid.

Byrået har nylig fått en tilsvarende forespørsel om bruk av MODAG fra Den norske bankforening. MODAG er programmert i EDB-språket TROLL, og Bankforeningen ønsker å få modellen kopiert over på et kommersielt TROLL-system som er under etablering i Norge.

Byrået har på ulike måter gjort sine modeller tilgjengelige for allmennheten og mener fortsatt at dette er et viktig prinsipp. En har forståelse for Bankforeningens og andres ønsker og behov for å benytte modeller i egne analyser og utredninger og vil i første omgang

imøtekomme dette ved inn-til videre å stille MODAG til rådighet i form av magnetbånd med likninger og grunnlagsdata samt foreliggende dokumentasjon. Det forutsettes at hver enkelt institusjon eller organisasjon som ønsker å benytte seg av tilbudet må inngå en avtale med Byrået der de nærmere betingelser vil bli presisert.

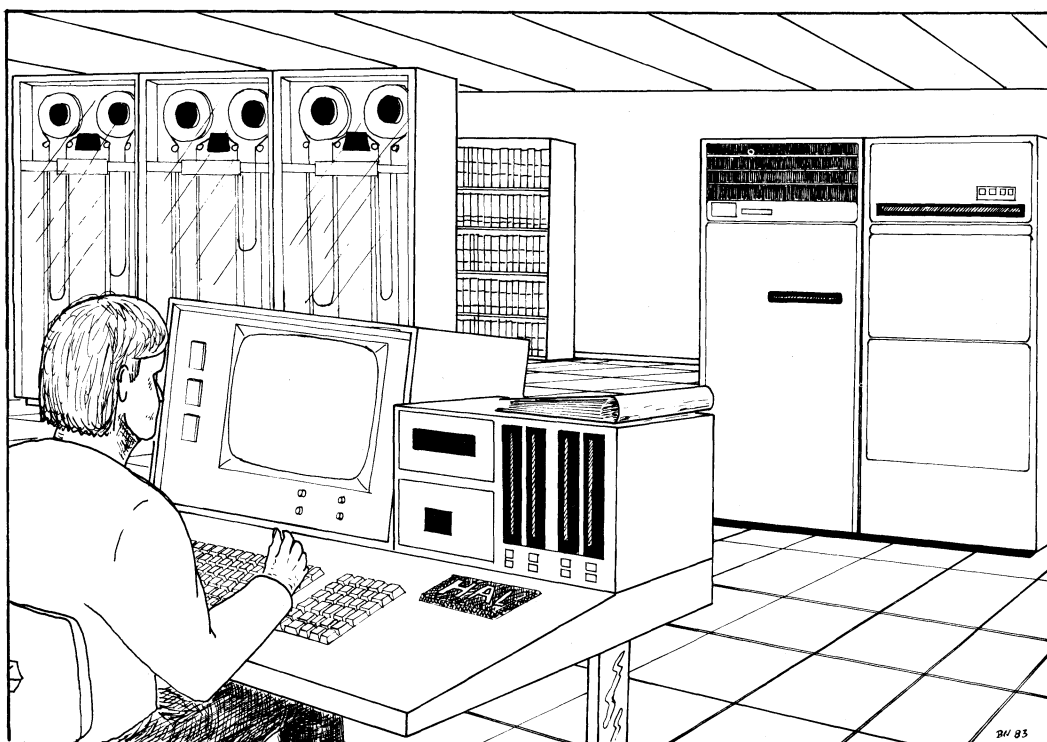
Det er imidlertid klart at en slik løsning bare er av interesse for større institusjoner og organisasjoner, i det det krever betydelige ressurser å operere modellen på egenhånd. Ordningen representerer følgelig ikke noe tilbud til mindre organisasjoner, politiske partier, etc., dvs. den innebærer i praksis en for-

skjellsbehandling av allmennhetens muligheter til å bruke modellen.

På den annen side ønsker ikke Byrået å stimulere til at det etableres private firmaer e.l. som selger beregninger, og yter brukerservice på Byråets modeller. Som Rødseth peker på i sitt innlegg er ressursene som er tilgjengelig for utvikling og bruk av makroøkonomiske modeller sterkt begrenset i Norge. Etablering av et eller flere private, kommersielle modellmiljøer basert på Byråets modeller vil derfor åpne mulighetene for en lite hensiktsmessig konkurranse om ressursene, der Byrået – som er underlagt statens lønnspolitikk – trolig vil være dømt til å tape. Om modellene gjøres fritt tilgjengelig via et privat, kommersielt system vil det kunne gå ut over Byråets eget modellarbeid.

I samråd med Finansdepartementet vil en derfor lete etter bedre måter å gjøre modellene tilgjengelige på. I den forbindelse må en også avklare mulighetene til å stille ferdig utarbeidete anslag på eksogene variable til rådighet for brukerne. Byrået utarbeider i dag ikke egne anslag. De anslag som Finansdepartementet utarbeider er Regjeringens «eieendom», og det er ikke uten videre gitt at disse vil kunne frigis til allmenn bruk.

Forts. neste side.

Også når det gjelder modellutvikling er Byrået innstilt på å medvirke til en ordning som den Rødseth skisserer. Byrået vil gjerne invitere universitetsforskere og andre til samarbeid om modellutvikling. Imidlertid må det endelige ansvaret for hvordan Byråets modeller skal utformes ligge hos Byrået selv, og Byrået kan ikke være forpliktet til å oppdatere og vedlikeholde alternative versjoner av modellene utviklet i andre miljøer. Det er lett å undervurdere hva dette vil koste av arbeid.

For forskningsinstitusjoner som også driver utdanning, kan det være nyttig å ta i bruk modeller som er operasjonelle i undervisningen. Hverken MODAG eller andre av Byråets modeller synes å egne seg for dette formålet, fordi de er for store til å kunne opereres på en enkel måte. Byrået er derfor innstilt på å samarbeide med Sosialøkonomisk Institutt om å lage en enkel makroøkonomisk modell som kan brukes til pedagogiske og andre formål.

Aktuell kommentar:

Korttidspensjon er penger i vekst

Ved å spare i form av korttids pensjonsforsikring er det mulig å oppnå en betydelig høyere effektiv avkastning enn tilfellet er ved de fleste andre spareformene. Dette har sammenheng med den gunstige skattemessige behandlingen av slik sparing. En 47-åring som marginalt betaler 60% skatt av sine renteinntekter og 1% i formuesskatt, må ha en rente på omlag 32% på annen sparing for å få en like god effektiv avkastning som ved plassering i en korttids pensjonssparing.

IVAR JULSETH

Myndighetene ønsker øket sparing. Best kjent av sparestimulerende tiltak i 1982 er Verdi Spar 82, aksjesparing med skattefradrag og en betydelig økning i beløpsgrensene for livsforsikring og banksparring med skattefradrag. Slike tiltak er nødvendige for å gjøre det lønnsomt for folk å foreta langsiktig finanssparing, idet stadig flere oppdager at det hjelper lite å få 10-15% rente av sparebeløp hvis man må betale skatt av renteinntekten. Renter av bankinnskudd og obligasjoner m.m. er som kjent skattefrie bare så lenge renteinntekten ikke overstiger kr. 2 000 i skatteklasser 1 og kr. 4 000 i skatteklasser 2. Renteinntekter utover dette beskattes fullt ut.

Hvis skatteytereren også betaler formuesskatt av sparebeløp, blir nettorenten ytterligere redusert med 1-2,4%, og sparelysten vil naturlig nok kunne nærme seg nullpunktet.

For en sparer som har en marginalskatt på 60% og betaler 1% formuesskatt, kan situasjonen illustreres slik som i tabell 1 hvis han sparer ytterligere kr. 10 000 med 10% rente.

Tabell 1.

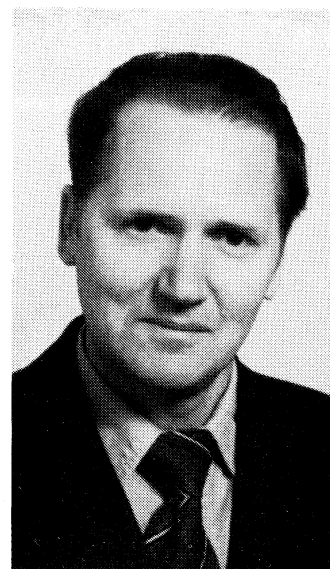
Rente	kr 1 000 (10%)
— 60% inntektsskatt (marginalskatt)	» 600 (6%)
	kr 400 (4%)
— 1% formuesskatt av kr 10 000	» 100 (1%)
Netto rente	kr 300 (3%)

For personer som har utnyttet det skattefrie rentebeløp/formuesbeløp, vil plassering av penger i korttidspensjon gi en nettorente som ligger til dels langt over det plassering i bank, obligasjoner, finansieringsselskaper m.v. kan gi. Dette skyldes de gunstige skatteregler som gjelder for egen pensjonsforsikring. Som kjent kan alle med skattbar inntekt få inntektsfradrag i selvangivelsen med inntil 15% av gjennomsnittlig netto inntekt for de tre siste år. Pensjonen beskattes ved utbetaling, men skatten når man er pensjonist er som regel betydelig lavere enn når man er yrkesaktiv. Denne skattegevinsten kommer i tillegg til den renten og de tilleggsytelser som selskapet gir på selve pensjonssparingen. Nevnes bør også at årlige premier som innbetales til pensjonsforsikring ikke beskattes som formue.

Spørsmålet blir nå hvor høy effektiv rente jeg oppnår hvis selskapets rente/

tilleggsytelser og den skattegevinst jeg får legges sammen. Jeg har bedt mitt forsikringsselskap beregne netto effektiv rente hvis jeg tegner korttidspensjon som utbetales fra fylte 67 til 77 år. Resultatet ble ganske oppsiktsvekkende. Følgende forutsetninger er lagt til grunn:

1. Marginalskatten som pensjonist vil være 20% lavere enn som yrkesaktiv. Dette betyr at hvis kunden oppnår en skattelettelse på 60% av premiene i yrkesaktiv alder, så har jeg forutsatt at han vil få 40% skatt på utbetalte pensjoner når han blir pensjonist. Som eksempel kan nevnes at et fall i netto inntekt fra kr 145 000 som yrkesaktiv til kr 85 000 som pensjonist, med dagens skattesatser vil gi et fall i marginalbeskatningen fra 58,4% til 36,4% i skatteklasser 1. Tallene inkluderer sykedelen til Folketrygden, men ikke

Tabell 2.

Alder neste fødsels- dag	Netto effektiv rente når marginalskatteprosenten er:		
	65% – yrkesaktiv 45% – pensjonist	60% – yrkesaktiv 40% – pensjonist	55% – yrkesaktiv 35% – pensjonist
37.....	10,9%	10,7%	10,6%
47.....	12,0%	11,7%	11,5%
57.....	14,2%	13,8%	13,4%

Tabell 3.

Rente/avkastning på annet hold	32,0%
— 60% marginalsatt	19,2%
	12,8%
— 1% formuesskatt av sparebeløpet	1,0%
Netto rente	11,8%

pensjonsdelen av medlemsavgiften for yrkesaktive.

2. Selskapets overskudd kommer de forsikrede til gode i form av tillegg til pensjonene. I og med at tilleggene avhenger av fremtidige overskudd, er det ikke mulig å si noe sikkert om hvor store de blir. I beregningene er det forsiktigvis forutsatt at selskapets fremtidige gjennomsnittsrente blir 10%, og at dødelighet og omkostninger blir omtrent som nå.
3. Normalt tegnes pensjonsforsikring med rett til fri premie ved langvarig sykdom. For å gjøre pensjonssparing mer sammenlignbar med vanlige spareformer, har jeg ved beregning av

renten sett bort fra den del av premien som går til å sikre premiefritagelsen ved arbeidsuførhet.

Jeg presiserer at rentesatsene i tabell 2 viser *netto* effektiv rente. Alle skatter er trukket, både på innbetaling av premiene og på utbetaling av pensjonene. Hvor får man ellers en like god netto avkastning av sine sparepenger, og som samtidig er beheftet med minimal risiko? Fast eiendom? Meget mulig – men man får ikke kjøpt noen fast eiendom for en nettoutgift på noen tusen kroner pr. år.

Hvis en 47-åring allerede har utnyttet det skattefrie rentebeløp, og marginalt betaler 60% skatt av renteinntekt samt 1% skatt av formue, måtte han på *annet* hold ha fått omkring 32%

rente/avkastning av plasseringen for at han etter full beskatning skulle sitte igjen med en like god netto rente som ved plassering i korttidspensjon i 10 år. Eksempel (noe forenklet) vises i tabell 3.

Forsikringen omfatter rett til 5 års garantert utbetaling av pensjonen ved tidlig død. Renten blir lavere ved død mellom fylte 67 og 77 år. Ved død før fylte 67 år øker renten igjen, for så å bli svært høy hvis man faller fra etter at bare noen få premier er betalt.

For å få en såpass høy netto rente/avkastning ved sparing på annet hold må man over på risikobetonte spareformer, f.eks. aksjer, gull, sølv, kjøpe andel i kommandittselskap e.l., men som også innebærer mulighet for liten avkast-

ning, eller endog tap. Jeg ser her bort fra sparing gjennom livsforsikring, aksjefond og banksparing med skattefradrag, som alle gir god avkastning. Korttidspensjon er trygg plassering med penger i vekst. Dessuten utbetales pensjonen når behovet for penger er størst.

Etter dette tror jeg det må være holdbart å trekke følgende konklusjon:

Korttidspensjon i 10 år er mer lønnsom for sparere enn det som hittil har vært kjent. Dessuten gir pensjonssparing – i likhet med sparing gjennom bank og livsforsikring – muligheter for å oppnå pantelån til gunstige vilkår. Sparing i aksjer, obligasjoner, edle metaller, kommandittselskaper e.l. gir ikke lånemuligheter.

Folketrygdens alderspensjon – over den første kneika?

I 1983 blir utgiftene til folketrygdens alderspensjon mer enn tre ganger så store (i faste kroner!) enn da trygden ble innført i 1967. Dette skyldes at tilleggspensjonsordningen er under oppbygging, minstepensjonene har økt sterkt, og at vi har fått flere eldre. Vi har lagt bak oss størstedelen av opptrappingen av pensjonssystemet, og de neste 30 årene er det mulig å holde en svak eller ubetydelig vekst i de reelle utgiftene til alderspensjonen. Den neste store utgiftsøkningen vil komme etter år 2000.

CHARLOTTE KOREN

I grove trekk består alderspensjonen av grunnpensjon, tilleggspensjon og/eller særtillegg. Hver del av pensjonene fastsettes i forhold til folketrygdens grunnbeløp. Alle pensjonister får *grunnpensjon* uansett tidligere inntekt. *Tilleggspensjonen* blir opparbeidet i yrkesaktiv alder, gjennom opptjening av pensjonspoeng (og betaling av medlemsavgift). Tilleggspensjonen fastsettes både i forhold til størrelsen på pensjonspoengene og antall år man har tjent poeng. For dem som har liten eller ingen tilleggspensjon, ytes et *særtillegg*. Minstepensjonen består altså av grunnpensjon pluss særtillegg. Særtillegget reduseres krone mot krone mot tilleggspensjonen, dvs. man må ha en tilleggspensjon større enn særtillegget for å få høyere pensjon enn minstepensjonene.

Folketrygdens utgifter til alderspensjoner påvirkes av flere faktorer:

- nivået på ytelsene, fastsatt ved størrelsen på grunnbeløp, særtilleggsatser o.l. Dette er myn-

dighetenes handlingsparametre i det enkelte år,
– oppbyggingen av tilleggspensjonssystemet,
– befolkningsstrukturen.

Vi skal se at disse tre faktorene alle har bidratt til den sterke veksten i pensjonsutgiftene. Vi vet også litt om hvordan de vil utvikle seg i årene fremover.

Nivået på ytelsene

Størrelsen på pensjonsytelsene reguleres i takt med grunnbeløpet. Grunnbeløpet reguleres (minst) en gang i året. Opprinnelig skulle grunnbeløpsreguleringene sikre pensjonistene kompensasjon for prisstigningen og gi dem del i den allmenne velstandsutvikling. De første ti årene i folketrygdens historie økte grunnbeløpet mer enn prisene, slik at pensjonene fikk en reell vekst. De siste fem årene har grunnbeløpet *ikke* holdt tritt med prisutviklingen.

De årlige fastsettelsene av grunnbeløpet gir mulighet for å heve/bremse pensjonsnivået for et enkelt år. Når det har vært politisk mulig å redusere pensjonene de siste årene, henger nok dette sammen med at en gruppe pensjonister,

minstepensjonistene, har fått økt sine pensjoner gjennom særtilleggsveksten.

Særtilleggssatsene er blitt økt en rekke ganger. Særtillegget utgjorde i 1969 7,5 prosent av grunnbeløpet, i 1983 fastsettes det som 49 prosent for enslige og 46 for pensjonister gift med annen pensjonist. Dette har ført til at den reelle verdi av minstepensjonene nesten er fordoblet siden 1967. Flertallet av pensjonistene er fremdeles minstepensjonister, og denne opptrappingen av minstepensjonene har stått for en vesentlig del av trygdens utgiftsøkning.

Minstepensjonistene kan deles i to grupper. For det første har vi de eldste pensjonistene, dvs. de som nådde pensjonsalder før de fikk anledning til å tjene opp noe særlig tilleggspensjon. Det var denne gruppen man hadde i tankene da særtillegget ble innført. Etter hvert vil denne typen pensjonister falle fra. Den andre gruppen består av yngre pensjonister som har hatt liten eller ingen inntekt i yrkesaktiv alder, hjemmearbeidende husmødre, deltidsarbeidende, andre med meget lave inntekter. Minstepensjonen utgjør nå kr 32 982 for enslige og

kr 53 506 for pensjonistekterpar, og minstepensjonene er skattefrie. De som blir minstepensjonister i 1983, har hatt inntekter under kr 50 000 før pensjonering. Grensen for inntekt som gir tilleggspensjon utover minstepensjonen synker stadig. For mange minstepensjonister blir altså pensjonene like store, eller større, enn inntekten før pensjonsalder. Jeg tror derfor at det ikke vil være aktuelt å øke særtilleggssatsene stort mer – når stadig større del av minstepensjonistene får en pensjonsdekning på over 100 prosent.

Oppbygging av tilleggspensjonene

Tilleggspensjonssystemet er stadig under oppbygging. Hvert nytt pensjonistkull stiller med krav om høyere tilleggspensjon enn de som er ett år eldre, fordi de har fått tid til å tjene opp pensjonspoeng i ytterligere ett år.

Figur 1 viser hvilken andel av full tilleggspensjon (full tilleggspensjon er pensjon etter 40 år poengopptjening) hvert nytt pensjonistkull kan oppnå – om de har tjent pensjonspoeng hvert år siden 1967. Kurven,

Køen av pensjonister øker. (Foto: NTB.)

gjelder for pensjonister som har hatt pensjonspøeng ≤ 4 . En stor del av de nye pensjonistene i 1983 vil altså ha tjent opp hele 80 prosent av full tilleggspensjon. De siste årene har hvert pensjonistkull hatt tilleggspensjoner som har ligget 6–8 prosent over pensjonene til foregående kull, men etter 1984 vil hvert nye kull ha mulighet til en tilleggspensjon som bare ligger 0,5 prosent over hva foregående kull hadde. At oppbyggingen av tilleggspensjonene allerede er kommet så langt, skyldes «overkompensasjonsregelen», som virker slik at kull født før 1937 tjener opp inn-til dobbelte poengår hvert yrkesaktive år – for den del av pensjonsgivende inntekt som er under fem ganger grunnbeløpet.

Dette betyr ikke at veksten i den gjennomsnittlige utbetalte tilleggspensjon stopper helt opp. Fremdeles vil de eldste pensjonister med kort opptjeningstid falle fra, mens nye pensjonister med høyere pensjonskrav kommer til. Men *vekstraten* i utgiftene til til-

leggspensjon vil avta merkbart etter 1984.

Pensjonistbestanden

Tallet på alderspensjonister har økt sterkt de siste 15 årene. I 1967 var ca. 300 000 personer her i lan-

det over 70 år, i 1983 er ca. 550 000 over 67 år. For årene fremover gir Byråets befolkningsfremskrivninger antagelig gode anslag for tallet på personer i de øverste aldersklassene. Dette kan vi vente: Tallet på personer over 67 år vil

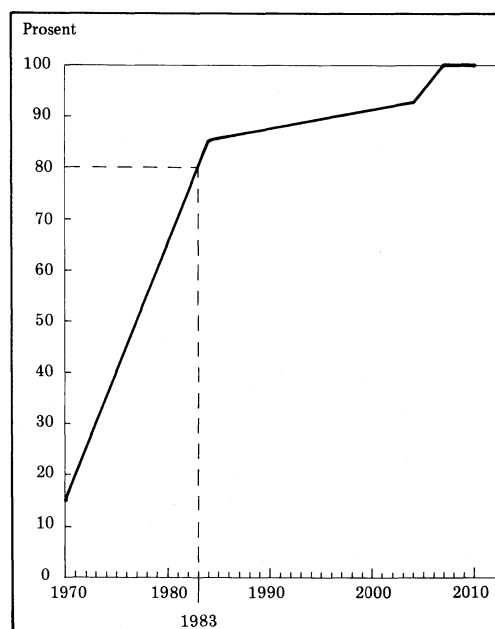
øke til ca. 600 000 i 1992. Så reduseres tallet på eldre, og i år 2010 vil det være omtrent like mange over 67 år som det er i dag. Etter år 2010 øker befolkningen over pensjonsalder igjen.

Det er interessant å se pensjonistbestanden i forhold til tallet på personer i yrkesaktiv alder. Figur 2 viser hvordan dette forholdet har utviklet seg siden 1965, og hvordan vi kan vente det vil utvikle seg til 2025. Beregningene bygger på forutsetninger om lav, konstant fruktbarhet. Forholdet mellom tallet på alderspensjonister og faktisk yrkesaktive vil avhenge av yrkesfrekvensen, og om yrkesfrekvensen endres vil dette forholdet utvikle seg forskjellig fra det som er vist i figur 2.

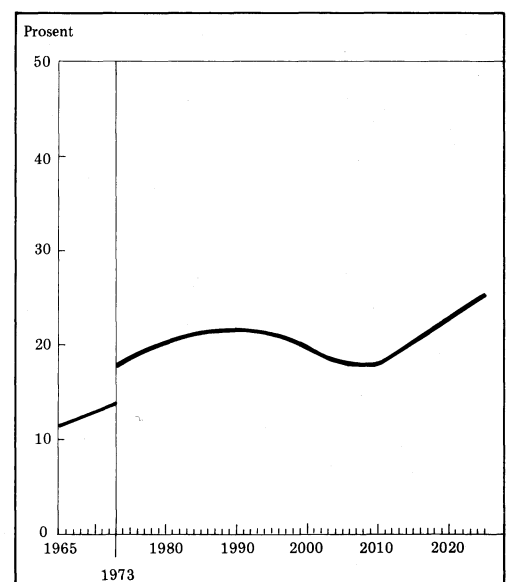
Vi har altså lagt bak oss en periode med sterk økning i tallet på pensjonister pr. mulig yrkesaktiv. Hvis pensjonsalderen ikke endres, vil dette tallet synke etter 1990, og i år 2010 får vi færre pensjonister pr. yrkesaktiv enn i dag. Men veksten i de derpå følg-

Forts. neste side.

Figur 1. Mulig tilleggspensjon i prosent av tilleggspensjon ved 40 års opptjeningstid.

Figur 2. Befolkning over pensjonsalder i prosent av befolkning i yrkesaktiv alder. Det er forutsatt uendret pensjonsalder etter 1973. Basert på NOS B82 alternativ LI-79.

ende årene bringer oss raskt forbi dagens nivå igjen.

En pust i bakken før neste kneik?

I løpet av de årene vi har hatt folketrygden, har vi maktet å gjennomføre:

- en nesten fordobling av minstepensjonene
- en vesentlig del av opptrappingen av tilleggspensjonene
- en nesten fordobling av tallet på pensjonister – både ved at tallet på eldre har økt, og gjennom en nedsettelse av pensjonsalderen.

I de nærmeste årene vil vi ikke være stilt overfor like store forpliktelser. Vi vil stå mer fritt til å øke nivået på ytelsene, eventuelt sette ned pensjonsalderen, dersom økonomien ellers gir mulighet for det.

Hva skjer om 30 år, når de store etterkrigskullene når pensjonsalder samtidig som dagens små fødselskull blir dominerende blant de yrkesaktive? Som vist i figur 2 vil forholdstallet mellom befolkningen over 67 år og den mellom 16 og 66 år vokse. Men veksten er kanskje ikke mer dramatisk enn veksten de siste 15 årene, når vi har med nedsettelsen av pensjonsalderen i 1973. Oppbyggingen av tilleggspensjonene vil være helt avsluttet i år 2007, og bidrar ikke lenger til vekst i utgiftene. Men for kvinnelige pensjonister vil det kanskje fortsatt være vekst i pensjonspoeng og tallet på pensjonsår, som følge av økningen i kvinners yrkesfrekvens vi har hatt de siste årene, slik at gjennomsnittlig tilleggspensjon likevel kan øke. Stor arbeidsløshet kan derimot redusere pensjonskravene.

Hvor store pensjonene alt i alt blir å bære for de yrkesaktive, vil likevel først og fremst bero på den fremtidige inntektsutviklingen.

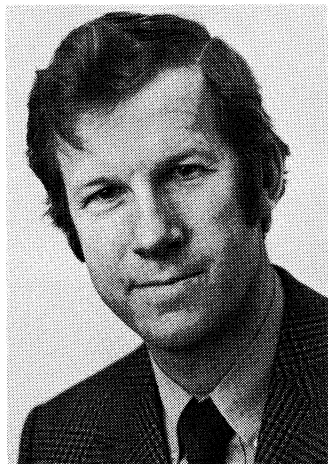
Aktuell kommentar:

Tre syn på Bankstrukturinnstilling

Bankstruktur har vært et aktuelt debatt-tema i mange år. Oppnevningen av det siste bankstrukturutvalget, som avga sin innstilling i desember i fjor, hadde bakgrunn i at den faktiske utvikling i bankstrukturen på mange måter hadde løpt fra de retningslinjer som ble trukket opp i St.meld. nr. 35 (1967–68). Nedenfor gir tre sentrale personer fra henholdsvis sparebankene, forretningsbankene og en stor kundegruppe som industrien uttrykk for sine personlige synspunkter på bankstrukturutvalgets innstilling.

Red.

Bankstrukturen sett fra en kundegruppe

EGIL BAKKE

Finansdepartementet oppnevnte 15. februar 1982 en arbeidsgruppe for å vurdere bankstrukturen i Norge. Gruppen avga sin rapport allerede i desember 1982 (NOU 1982:39).

Arbeidsgruppen har uttalt seg om forretningsbankstrukturen, sparebankstrukturen, spørsmålet om sammenslutninger mellom forretningsbanker og sparebanker, bankfiliale-etableringer og etablering av utenlandske banker i Norge. Det er relativt mange dissenser og særuttalel-

ser, men i hovedsak må en vel allikevel kunne si at gruppens vurderinger og tilrådinger går i retning av å tillate en mer markedsbestemt utvikling, men med atskillige forbehold.

Når det gjelder forretningsbankstrukturen, finner arbeidsgruppens flertall å måtte fraråde at det gjennom fusjoner skjer en ytterligere konsentrasjon omkring de tre storbankene, men at en restriktiv linje på dette området bør følges opp av en mer liberal praksis med hensyn til storbankenes adgang til filialetableringer og at man for øvrig bør kunne akseptere en viss konsentrasjon innen det øvrige forretningsbankvesen.

Når det gjelder sparebankstrukturen, mener gruppen at en fortsatt bør bestrebe seg på å nå frem til en langt sterkere sparebankenheter enn de en gjennomgående har i dag. Gruppens flertall mener også at man bør foreta en viss oppmykning som kan føre til samarbeid regionalt mellom forretningsbanker og sparebanker.

Flertallet tilråder at man

som et første skritt bør tillate fri etablering av filialer innen samme fylke. Når det gjelder etablering av utenlandske banker i Norge, mener gruppen at det bør åpnes adgang for utenlandske banker til å etablere seg i Norge, men at dette må skje på en forsiktig og kontrollert måte.

Personlig synes jeg ikke det er noe vesentlig å bemerke til de vurderinger og tilrådinger gruppen kommer med. I det oppdrag gruppen fikk og innenfor rammen av de konvensjoner som gjelder på dette felt, har gruppen formodentlig gått så langt i liberaliseringsretning som er praktisk mulig. Selv ville jeg nok hatt tendens til å gå lenger enn flertallet på de fleste områder.

Dette er imidlertid ikke av vesentlig betydning. Langt viktigere er å stille et spørsmål som gruppen ikke har fått seg forelagt: Hvor viktig er det overhodet å utvikle en «nasjonal politikk» på bankstrukturområdet og hva galt ville skjedd om man i hovedsak avvirket gjeldende konsesjonsbestemmelser.

EINAR FORSBÄK

Jeg er tilbøyelig til å mene at det gjeldende konsepsjonssystem ikke lenger har noen god begrunnelse. Det er grunn til å anta at det skader mer enn det hjelper. Det ville være av stor interesse å få gjennomført en analyse av virkningene av å avvikle Bankinspeksjonen og oppheve samtlige gjeldende konsesjonsbestemmelser. Under forutsetning av at sparebanklovens og forretningsbanklovens sentrale sikkerhetsbestemmelser er oppfylt, burde det være opp til den enkelte å etablere banker eller filialer av banker ut fra tradisjonelle forretningsmessige kriterier. Om dette var hovedregelen, hva ville så virkningene være på samlet ressursbruk, på mulighetene for å føre en nasjonal økonomisk politikk eller en nasjonal penge- og kredittpolitikk?

Min formodning er at en slik analyse ville vise at en økt konkurranse ville føre til mer effektiv ressursbruk. Dette måtte i tilfelle veies opp mot de «tap» man ville lide som følge av reduserte direkte styringsmuligheter.

Innledningsvis finner jeg grunn til å berømme utvalget for at det har arbeidet så raskt og skrevet en så kort innstilling. Utvalget går rett på sak, og det er bare stoff som er helt nødvendig for å underbygge utvalgets tilrådinger som er tatt med. Det er som kjent ikke alle utvalg som arbeider på denne måten!

Jeg er ubetinget enig med utvalget i at konsesjonspraksis i forbindelse med filialetableringer bør liberaliseres. Som utvalget er inne på, kan det være god grunn til å betvile at denne etableringskontrollen fører til at det opprettes færre filialer. Det kan godt tenkes at resultatet er det motsatte. For øvrig er det på høy tid at bank oppfattes som forretningsvirksomhet, og så vidt jeg vet, har en ikke en slik spesiell etableringskontroll for noen annen næring.

Forslaget om å tillate utenlandsk bankvirksomhet i Norge fortjener også full støtte. Vårt land ønsker jo å fremstå som forsvarer av prinsippet om fritt økonomisk samkvem mellom landene. Foruten de østeuropeiske land er det el-

lers i Europa bare Portugal og Sverige som ikke tillater utenlandske banketableringer. Svenskene er i ferd med å vurdere saken, og vi bør sørge for å komme dem i forkjøpet.

Det er ingen uenighet i utvalget om at sparebankstrukturen fortsatt bør overlates til sparebankvesenet, og dette er jeg selvsagt enig i. Selv om en kanskje ikke kan legge et helt tilsvarende prinsipp til grunn for forretningsbankstrukturen, er jeg likevel noe forundret over at flertallet i utvalget mener at myndighetene skal gripe så sterkt inn i strukturutviklingen på forretningsbanksiden. Flertallet uttaler nemlig at myndighetene bør gjøre klart for bankvesenet at det ikke er ønskelig med en ytterligere konsentrasjon omkring de tre storbankene. Det er imidlertid grunn til å merke seg at Sparebankforeningens og Bankinspeksjonens representanter i utvalget uttaler at de ikke er enige i at enhver fusjon omkring de tre største forretningsbankene bør nektes godkjent. Spørsmålet er etter min oppfatning om ikke distriktsforretningsbankvesenet allerede er så svekket i de aller fleste områder av landet at det som er igjen, ikke lar seg bevare. På denne bakgrunn virker flertallets tilråding svært unyansert. Jeg er dessuten i tvil om hvilke praktiske konsekvenser det vil få om myndighetene følger flertallets tilråding på dette punkt, og spesielt hvilken varighet slike retningslinjer for strukturpolitikken vil få. Det er åpenbart meget sterke krefter som virker i retning av en ytterligere konsentrasjon på forretningsbanksiden.

Når flertallet i utvalget ønsker en restriktiv linje, er det begrunnet med at en ønsker å ha konkurrerende banker og alternative banktilbud for kundene. Jeg er selvsagt enig i at dette er meget viktig, og det er også min oppfatning at dersom vi i hovedsak bare får tre landsomfattende forretningsbanker, kan vi risikere at konkurransen mellom dem får en spesiell karakter. Mitt syn er imidlertid at konkurranse og alternativt banktilbud i hovedsak må sikres gjennom et sterkt sparebankvesen. Forretningsbanker utenom Oslo og Bergen svarer ikke for mer enn ca. 18% av forretningsbankenes forvaltningskapital, og andelen er synkende. Det er bare i noen få distrikter at distriktsforretningsbanker representerer noe alternativ til de 3 store. Ellers i landet er sparebankene alene om å representere et slikt alternativ. Når sparebankvesenet har kunnet holdes intakt, har det sammenheng med sparebankenes spesielle organisasjonsform som selveiende institusjoner. For å sikre konkurranse og alternative banktilbud er det etter min oppfatning riktig å holde på skillet mellom forretningsbanker og sparebanker. Derfor har jeg klare motforestillinger mot å tillate sammenslutninger mellom forretningsbanker og sparebanker, i hvert fall hvis konsekvensen av en slik liberalisering kan bli at forretningsbanker kjøper opp sparebanker, forretningsbanker som siden kan bli kjøpt opp av en av storbankene.

Et forretningsbanksyn på bankstrukturen

SVERRE W. ROSTOFT

Det er egnet til å forundre at arbeidsgruppen til å vurdere bankstrukturen opprinnelig ble oppnevnt uten en eneste representant for bankenes viktigste kunde/brukergrupper. Arbeidsgruppen besto fra oppnevningen 15. februar utelukkende av representanter fra næringen selv, pluss en fyldig embetsmannsdelegasjon. Først 12.

juli kom brukerne inn med en fellesrepresentant for Norges Handelsstands Forbund, Norges Rederforbund og Norges Industriforbund.

Jeg synes det hadde vært all grunn til å vente noe annet av en Høyre-regjering. Hvis en bankstrukturpolitikk absolutt må utformes må vel de mest sentrale synspunkter komme fra bankbrukerne. Det er jo dem bankene er til for.

På denne bakgrunn må det være et tankekors at representanten for brukerne på vesentlige punkter er alene om dissenser. Det gjelder spørsmålet om fusjoner hvor vedkommende representant går inn for et mer liberalt syn enn flertallet, og det gjelder spørsmålet om adgang til filialetableringer, hvor brukerrepresentanten går inn for fri etablering. Det er befriende å lese det når ved-

kommende representant skriver i innstillingen «Men erfaringen viser ofte at når en først har etablert et system for offentlig regulering, vil kravet om flere høringsinstanser og øket utredningskapasitet melde seg. Etter medlemmets oppfatning har en her et reguleringssystem som med fordel og uten skadevirkning kan avvikles».

Som det fremgår ligger mitt eget syn på linje med det syn bankbrukerrepresentanten forfekter.

Det er all grunn til å komplimentere arbeidsgruppen med et bredt beskrivende materiale vedrørende bank- og bankstrukturforhold. Men når det er sagt så skal det innrømmes at det ville ha styrket, særlig flertallets innstilling, om det hadde presentert eller vist analyser som kunne underbygge konklusjoner og tilrådninger.

Særlig burde det ha vært gitt en drøfting av spørsmålet om hvorvidt den kredittpolitiske kurs som nå føres gir den *handlefrihet i strukturpolitikken* som ligger i flertallets syn. Hvilke sjanser gir en kredittpolitikk hvis vesentligste siktemål er å hindre banker i å ekspandere utlånsmessig mer enn gjennomsnittet, distriktsbankene til å ekspandere i takt med næringslivet rundt seg? I det meget kalde lønnsomhetsmessige klima vi gjennomlever for bankene, hvordan skal distriktsbankene opprettholde en driftsøkonomi som setter dem istand til å følge opp på egenkapitalsiden og i tillegg avsette maksimalt til en bloc?

Ett av de store problemer i vårt samfunn er at man absolutt skal ha en politikk på alle mulige og umulige områder. Den eneste bankstrukturpolitikk vi bør ha bør være å sikre en effektiv og sterk konkurranse i kredittmarkedet under like rammebetingelser.

Niels Treschow – filosof og politiker

I likhet med Ludvig Holberg var Niels Treschow ikke økonom og i likhet med ham har han gjort seg vesentlige tanker om økonomi. I denne artikkelen legger Beate Børresen særlig vekt på hvordan Treschow forsvarte den enevelldige, merkantilistiske staten mot det nye borger-

skap og den fremvoksende kapitalismen. I den neste perioden skulle disse tanker bli særlig sterkt kritisert av en av hans elever, nemlig hovedmannen bak det liberalistiske gjennombrudd i Norge Anton Martin Schweigaard. (Red.)

BEATE BØRRESEN

Filosof og politiker

Niels Treschow (1751–1833) ble utnevnt til Norges første professor i filosofi da Universitetet i Christiania ble opprettet i 1813. Da hadde han bak seg en lang periode som skole- og universitetslærer både i Danmark og Norge. I og med hendelsene i 1814 gikk han over i aktiv politisk virksomhet. Han satt bl.a. i Christian Frederiks regjering fra mars 1814, møtte ved det overordentlige storting høsten samme år og ble utnevnt til kirkeminister i den første norske regjering i den svensk-norske union.

Det var allment erkjent at Treschow var en klosset og dårlig politiker og leder av sitt departement. Han nød imidlertid stor respekt som lærd og hans litterære produksjon var meget stor. Denne omfattet særlig erkjennelsesteori, historiefilosofi og politisk teori. Av hans verker kan nevnes «Elementer til Historiens Philosophie» (2 bd. 1811), «Lovgivningsprincipier» (3 bd. 1820–23) og «Om Gud, Idee- og Sandseverden» (3 bd. 1801–11).

Når det gjelder økonomisk teori er, ved siden av enkelte mindre avhandlinger, «Lovgivningsprincipier» det sentrale verk. Det består av tre deler hvorav første bind behandler statens natur og mål, annet bind tar for seg statens økonomiske sider og tredje bind diskuterer konstitusjonelle spørsmål. Denne struktur faller sammen med hans argumentasjon. Treschows idealstat er det absolutte monarki eller enevelde. Veien fram til dette går via en teori om statens natur og en framstilling av statens økonomiske grunnlag. Treschows økonomiske teorier opptreer altså i en helt bestemt sammenheng, i en større helhet. Hans idealstat kan realiseres bare ved å følge bestemte anvisninger – bl.a. av økonomisk art.

Organismetenkning

Treschows idealstat har form av en organismemodell, dvs. at han ser på det menneskelige fellesskap som en organisme hvor enkeltdelene – individene – er underordnet en høyere enhet – staten. Dette er en utpreget konservativ teori i det den i samtiden fungerte som en kritikk av den borgerlig-radikale teori om samfunnspakten og folkesu-

vereniteten. Staten er ikke, som samfunnspakteorien hevder, resultat av og underlagt borgernes vilje og handling. Tvert om har den vokst fram gradvis uavhengig av den enkelte borger. Samfunnet skal derfor organiseres og styres i overensstemmelse med prinsippene i en organisme, dvs. ulikhet, arbeidsdeling og rangordning samt at helheten hele tiden skal stå over enkeltdelene. Det politiske resultat blir dermed det motsatte av borgerlig demokrati, nemlig sosialt hierarki og enevelde. Dessuten krever han sterk statlig kontroll av all økonomisk virksomhet idet utgangspunktet for all slik virksomhet skal være fellesskapets beste og menneskehetens endelige mål og ikke den enkeltes evne og mulighet til å lykkes. Han deler altså ikke troen på en usynlig hånd.

På samme måte som det er en klar arbeidsfordeling med medfølgende rangordning i et legeme, på samme måte skal samfunnet organiseres ved at «det store Statslegemetets Organer» skilles fra hverandre. Den enkelte samfunnsgruppe (stand) skal derfor konsentrere seg om sin tildelte oppgave og ikke forsøke å ta del i andres. Den enkelte skal også utføre sin oppgave først og fremst med tan-

ke på fellesskapets beste, det er dette prinsipp Treschow mener borgerskapet bryter når det setter personlig vinning opp som målet for sin virksomhet. Borgerlig økonomisk virksomhet bryter fundamentalt med samfunnets organiske struktur.

Innen denne struktur setter Treschow handel og handelsvirksomhet lik hjertets og blodets funksjoner, de skal føre «Næringssaft til det Heles Forædling og Vedligeholdelse». På samme måte som hjertet er underordnet hjernen i høyerestående organismer så skal handelen underordnes den politiske makt. På forhånd har Treschow understreket viktigheten av at de forskjellige funksjoner holdes fra hverandre. Handel er nødvendig for samfunnet, men de som bedriver denne virksomhet skal ikke inneha politisk makt. Man ville i tilfelle gå utover naturen og bryte med det organiske prinsipp. Borgerskapet skal ikke inneha politisk makt idet deres oppgaver innen staten er en annen, nemlig fordeling av varer. Arbeidsdelingen i samfunnet skal gjelde på alle områder.

Merkantilisme

Det er altså snakk om klare anti-kapitalistiske og

antiliberalistiske trekk i Treschows politiske teori. Hovedfienden er den voksende kapitalisme og det nye borgerskap – den gamle orden er truet av en ny framstormende klasse. Treschow motsatte seg sterkt denne klasses praksis og tenkemåte og argumenterte mot begge.

Denne anti-kapitalisme gir seg fire uttrykk: i form av angrep på borgerlige næringer – særlig handel, men også industri. Ved angrep på utøverne av handel og industri, altså borgerskapet. Helst bør de forsvinne helt, men i minste fall bør de skattlegges hardt i motsetning til embetsmennene. Han angriper også borgerskapets politiske maktposisjoner – Grunnloven og Stortinget, samt deres politiske filosofi generelt, liberalismen.

Det faktum at Treschow konsentrerte seg om handelen har sin bakgrunn i hans merkantilistiske standpunkter samt i det faktum at industrien var lite utviklet i Norge i hans samtid. Borgerskapet manifesterte seg først og fremst innen handel, som kjøpmenn. I stedet

for å konsentrere seg om produksjonssfæren slik den nye borgerlige økonomi gjorde ved å sette det menneskelige arbeid som det verdiskapende, hang Treschow fremdeles fast i sirkulasjonssfæren. Dvs. at han hadde en forståelse av verdien som absolutt gitt og at økonomi dreide seg om fordeling av denne, særlig gjennom handel. Av dette følger en form for likevekts-teori enten mellom forskjellige nasjonalstater eller mellom personer og samfunnsgrupper, som hevder at økning i den enes rikdom automatisk fører med seg reduksjon i den annens. For at dette motsetningsforhold ikke skal medføre fare for samfunnsordenen er det nødvendig med en regulerende instans – den sterke stat. Altså det motsatte av det borgerlige kravet om fri næring og passiv stat.

Kjøbmandsaanden er alltid graadig

Treschows viktigste ankepunkt mot borgerskapet var deres hang til bare å tenke på seg selv og sine egne interesser slik at de

fullstendig mister perspektivet på statens og historiens hensikt og mål. Kjøpmenn kan ikke handle etter noen på forhånd utarbeidet felles plan i det den enkeltes interesse alltid står i strid med de andres. Denne egoisme er knyttet sammen med en evig jakt på profitt. Denne stand kan, iflg. Treschow, ikke forene seg med resten av samfunnet for å fremme «det almindelige Vel» fordi deres måte å livnære seg på er basert på utnyttelse av andre. En regjering eller stat som støtter denne stand gir altså uttrykk for de samme egenskaper og fremmer gruppeinteresser på bekostning av det felles beste.

Kjøpmannen omgir seg med luksus og tenker hverken på kultur, dannelse eller etterslekten. Alt som står i hodet på ham er egen fordel, egen vinning. Han tenker ikke på å dele sin rikdom med andre, tenker ikke på å la den tilfalle fellesskapet. «Rigdomme fortæres enten strax ved umiddelbar Nydelse, eller gjemmes til næste Slægt, for ligeledes at faae Ende.» (Lovgivningsprinc. III, s. 247.)

Han angriper også industriherrer eller fabrikkere for å utnytte andre og å hindre dem i å leve et meningsfylt liv. «Thi hvilket Liv kan være ensformigere, indskrænkttere og overhovedet ulykkeligere end deres, der henslides det som gemene Arbeidere i en Fabrik eller Manufactur, hvoraf den saakaldte nationale Velstand vel siges at udflyde, men hvoraf i Gjerningen kun Magelighed og

Vellyst drage deres Underholdning» (Lovgivningsprinc. I, s. 5).

Angrepet på handelen og kjøpmennene domineres av et begrep som «Handelsaanden» og en påstand om at denne fører til hva han kaller et «nyt Barbarie».

Handelen skiller seg fra andre næringsveier ved at den ikke frambringer eller foredler noe, men bare driver varebytte. Men på denne måten oppmuntrer den til produksjon slik at handelen allikevel er av grunnleggende betydning. Handelen er nyttig og virker utviklende på økonomi, moral og vitenskap. Treschow viser dette med en del historiske eksempler. Den sprer kultur, noe som er et absolutt gode. Omgang med andre er en forutsetning for kulturell vekst, dette vises også ved historiske eksempler.

Handelen har, som alle andre næringsveier, sine negative sider som består i «fristelser» dens utøvere kan bli utsatt for. Problemet er at mens bonden og håndverkeren lett kan ledes på rett vei ved hjelp av lovgivning og opplysning, gjelder dette ikke for kjøpmannen. I handel er målet vinning, profitt, i motsetning til andre næringsveier hvor målet stort sett er i verket selv. For denne vinningslyst er det umulig å sette grenser, Treschow sammenligner med rust. På denne måten har den en forferkelig innflytelse på enkeltmennesket, på fellesskapet og staten.

Den enkelte kjøpmann kan aldri handle etter en

Niels Treschow (1751–1833) ble utnevnt til Norges første professor i filosofi da Universitetet i Christiania ble opprettet i 1813.

allminnelig, felles plan fordi den enes fordel alltid står i strid med den andres. Det er egennyttens ufravikelige grunnsetning ikke å følge noen plan, men bare gripe muligheter til profitt etter hvert som de oppstår. Kjøpmennene kan dermed aldri forene seg med resten av samfunnet for å fremme allmennvellet i og med at det ligger i handelens vesen å vinne på andres bekostning.

Det er disse negative og destruktive trekk ved handelen som uttrykkes i og med begrepet «Handelsaand». Som rust ødelegger denne ånd all ytre skjønnhet og fortærer indre organer – «forstyrrer Væsenet selv». Resultatet blir til slutt at «Egennytten» hersker på bekostning av den allminnelige velferd. Rent konkret gir oppløsningen seg uttrykk i utsvevende luksus, skarpt skille mellom fattig og rik, økende fattigdom, undertrykkelse og grusomhet. Motpolene blir ufred og mørke contra fred, orden og lys. «Handelsaanden er den ægte Statsklogskabs Grundsetninger og det rette Fædrelandssind aldeles modsat, og stræber nødvendig efter at kuldaste dem» «Men Kjøbmandsaanden er altid graadig, som Dyret efter Rov eller Føde, derfor indskrænket og udelukkende» (Lovg.pr. III, s. 211 og 488).

På denne bakgrunn avviser Treschow kravet om handelsfrihet. I stedet krever han at all privat handel skal avvises, intet kompromiss eller middelvei er mulig i dette spørsmålet. Men her oppstår det et problem: På den ene side er handelen absolutt nødvendig for kulturell vekst og opprettholdelse, på den annen side er handelen årsak til samtidens forfall og en kommende undergang.

Treschows problem blir altså å skille handelen fra kapitalismen slik at bare fordelingsfunksjonen blir

tilbake. Han løser dette ved å skille handelsånd fra handel. Det er bare den første som er fordervelig og bare når handel drives av private eller en atskilt og spesiell stand råder denne ånden. Lysten på profitt hersker bare når den enkelte skal leve av handel. Men ved å la det overskudd som handelen frambringer ikke gå direkte til den enkelte, men tilfalle ham gjennom fellesskapet unngår man den fordervelige vinningslysten.

Endelig bør staten ... lede ... alle slags næringsveie

Den praktiske løsning på problemet blir at staten overtar all handel og at den der drives av embetsmenn som lønnes uavhengig av de enkelte foretaks lønnsomhet. Handelens «Hovedøiemed» blir dermed å berike staten slik at allmennvellets behov kan tas vare på. En slik forandring som dette må ikke skje plutselig, men forberedes gradvis gjennom opplysning og «Dannelses-Anstaltens Forbedring» med stadig hensyn til menneskets høyeste bestemmelse.

Treschow framstiller det på denne måten:

«Naar man nu overveier paa den ene Side, hvor uundværlig Handelen er endog med Hensyn til Menneskeslægstens Forening og Cultur, paa den anden, at dens naturlige Følger i samme Henseende, ere ligesaa forstyrrende: lader man sig derhos ei af dens Lovtaleres Mængde saa overdøve, at hverken den atheniske Platos eller den engelske Canzler Bacos mægtige Stemme kan gjøre noget Indtryk – hvilke store Mænd, selv Borgere i to, især ved Handel, blomstrende Stater, dog begge have fundet Handelens Fordele alt for lette mod de Onder, den ifølge sin Natur frembringer –; saa synes heri at ligge en Modsigelse,

hvilken man maa løse, naar man hverken vil opoffre de første og ei heller underkaste sig de andre. Dette kan skee ved den Bemærkning, at Handel og Handelsaand ere ganske forskjellige Ting, saa at de ei heller nødvendig ere forenede, men ikkun blive det, naar Handelen drives for egen Regning af private Borgere eller af en besynderlig Stand. Nu reiser sig alt det Onde, hvis Aarsag vi have troet at finde i denne Næringsvei, ei af Handelen selv, men af den Aand eller det Sindelag, den i anførte Tilfælde, som just er det sædvanligste, maa indflyde; efterdi Lyst til Vinding kun da bliver herskende, naar den er et nødvendig Foremaal for Livets almindeligste Sysler og Bestræbelser. Man bør derfor søge saavidt muligt er at undertrykke denne Tænkemaade: man bør ved at afsondre Handelens Fordele, som Hovedbevægegrund, fra dens Udøvelse, og ved at sette en anden Drivfjeder i den forriges Sted undrage Handelsaanden den Næring, der ellers giver den en alle ædlere Drifter saa overvægtig Styrke. Dette lader sig kun da iverksette, naar man mager det saa, at den Gevinst, som Handelen afkaster, enten slet ikke eller kun for en liden Deel kommer dem selv tilgode, der drive den, men for største Delen flyder ind i den offentlige Stat. De maae altsaa vel lønnes af Staten, ligesom andre dens Embedsmænd, men Lønnen maae være uafhængig baade af lykkelige eller ulykkelige Tilfælde og af ethvert utilladeligt Middel, hvorpaa ellers Gevinst og Tab fornemmelig beroe. At berige Staten, sette den istand til at udføre alle de Anstalter og Forbedringer, som Almenvellets uafbrudte Fremgang kan behøve, vil da kunne blive de Handlendes Hovedøiemed... Ifølge det Anførte maatte al

egentlig af en vis Stand hidtil dreven Handel bestyres af Regjeringen selv, og for offentlig Regning føres af dens Agenter eller Embedsmænd.»

(Lovgivningsprincipier II, s. 183–85.)

Det er dette syn på statens sterke stilling generelt og på handelen spesielt, som har ført til at Treschow av enkelte omtales som sosialist. Dette er galt. Riktignok er han anti-kapitalist, men i en tilbakeskuende form slik at det er riktigere å kalle ham konservativ. Samtidens sosialisme, i den grad man kan snakke om en slik, delte riktignok Treschows skepsis til borgerskapet, men ikke hans idealer om enevelde og adelsstyre.

Hovedtendensen hos Treschow er altså reaksjon. Mens den absolutte statsmakt og merkantilismen i en periode fremmet kapitalen, blir denne sterke staten etter hvert en hindring for videre ekspansjon. Dette uttrykkes i påstanden om staten som et onde og krav om fri handel og fri næring fra borgerskapet. Det er dette siste Treschow vil hindre. Han støtter den sterke stat i en periode da den fungerer bakstreversk og konserverende for å sikre den bestående sosiale orden og de etablerte maktposisjoner. Treschow postulerer dette som en kamp for lyset og det gode mot mørket og det onde. For fellesskapets beste mot egoisme. For sivilisasjon og kultur mot forfall. For fred, orden og harmoni mot ufred og disharmoni. «Arme Fædreneland! ... staaer paa Brinken av sin Undergang... Din Tilstand er just den her beskrevne. Du har vel længe været betænkt paa Midler derimod; men du har stedse søgt dem hvor de ikke findes; i en frie Statsform, ..., i veludtænkte Finantsplaner, i Skattnes Formindskning». (Lovgivningsprin. II, s. 356.)

Nytt studietilbud i bedriftsøkonomi ved Universitetet i Oslo?

Instituttrådet ved Sosialøkonomisk institutt vedtok i september i fjor med 20 mot 5 stemmer å anbefale overfor Det samfunnsvitenskapelige fakultet at bedriftsøkonomi etableres som eget fag ved Universitetet i Oslo. Fakultetsstyret uttalte at de betraktet henvendelsen fra Sosialøkonomisk institutt som interessant og ba om en nærmere utredning.

Etter at saken har vært en del diskutert ved Instituttet, vedtok Instituttrådet 27. januar enstemmig en utredning om bedriftsøkonomi lagt fram av en komité der Kåre N. Edvardsen, Erling S. Andersen og Asbjørn Rødseth hadde vært med. I utredningen pekes det på at det eksisterer et behov for å kunne kombinere en lang rekke universitetsfag med bedriftsøkonomi, og det pekes på stillinger i arbeidslivet hvor slike fagkombinasjoner kan være nyttige. Det vises også til behovet for lærere i bedriftsøkonomi i den videregående skolen.

Videre framhever utredningen behovet for et videreutdanningstilbud konsentrert om bedriftsøkonomi for DH-Kandidater og andre med kombinert økonomisk-administrativ utdanning bak seg. Det blir argumentert for at et studietilbud på hovedfagsnivå i bedriftsøkonomi ved Universitetet vil kunne føre til en bedre tilgang av lærere i bedriftsøkonomi ved høyskolene.

I utredningen heter det at et grunnfag i bedriftsøko-

nomi vil være det mest attraktive for studenter som ønsker å kombinere bedriftsøkonomi med andre fag. Imidlertid uttrykker komitéen sterke betenkeligheter mot å innføre et grunnfag i bedriftsøkonomi. Skepsisen begrunnes først og fremst med at tilgangen til Universitetet av studenter som primært ønsker kombinert økonomisk/administrativ utdanning av den typen som blir gitt ved handelshøyskolene og distriktshøyskolene, kan bli for stor. Det sies at tilgangen kan tenkes å bli så stor at den forrykker forholdet mellom grunnutdanning og videregående utdanning i bedriftsøkonomi, og det kommer til uttrykk en viss frykt for at innføring av grunnfag i bedriftsøkonomi skal komme til fortrengsel for Universitetets tradisjonelle oppgaver, spesielt når det gjelder utdanning av sosialøkonomer. Det tas eksplisitt avstand fra at Universitetet skal etablere en vanlig siviløkonomutdanning, og det blir sagt at Universitetets hovedoppgave må være å gi studietilbud som er preget av faglig konsentrasjon og fordypning.

Instituttrådet anbefaler at en eventuell etablering av et nytt utdanningstilbud i bedriftsøkonomi ved Universitetet i Oslo tar til med at det opprettes et rent bedriftsøkonomisk mellomfagstillegg (ett semesters studium) til sosialøkonomi grunnfag. I neste fase blir dette påbygd med et storfagstillegg (ytterligere ett

semesters studium). Dette storfaget i økonomi med hovedvekt på bedriftsøkonomi skal så gi grunnlag for hovedfagsstudier i bedriftsøkonomi, som tenkes etablert i en tredje fase. Mellomfaget og storfaget vil også kunne brukes i kombinasjoner med andre fag ved Universitetet. Innholdet og angrepsmåten i bedriftsøkonomifaget ved Universitetet forutsettes å bli preget av sosialøkonomenes kompetanse i mikroøkonomien.

Det sies at ved den nærmere utformingen av studieopplegget skal det tas hensyn til mulighetene for innpassing av studenter fra høyskolene på passende nivå. Det tas til orde for at to års økonomisk/administrative studier ved DH-skolene bør telle som to fulle år i en cand.mag.-grad ved Universitetet. Det foreslås også som en mulighet at et grunnfag i bedriftsøkonomi med tanke på kombinasjon med universitetsfag kan etableres ved en av høyskolene, og at Universitetet i Oslo kan bistå med etableringen.

Spørsmålet er så om disse planene vil bli gjennomført. Sosialøkonomisk institutt sier klart fra om at et nytt studietilbud i bedriftsøkonomi ikke kan etableres uten at Instituttet blir tilført nye ressurser. Behovet for nye stillinger for å kunne gjennomføre hele programmet er anslått til 4 faste lærere (pluss en i bistilling) og to nye administrative stillinger.

A.R.

Kurs om rasjonalitetsmodeller

Et nordisk forskerkurs i bruk av rasjonalitetsmodeller («økonomiske modeller» i studiet av politikk, «public choice theory») blir holdt på Institutt for statsvitenskap i tiden 8.-19. august 1983. Det vil behandle forutsetningen om rasjonalitet, spørsmålet om hvilke kombinasjoner av ønskelige egenskaper en institusjon eller prosedyre kan – eller ikke kan – ha, og problemer eller dilemmaer som rasjonelle aktører vil stå overfor i ulike situasjonstyper, samt de samlede virkninger av aktørenes handlinger. Kurset behandler grunnproblemer i demokratisk teori; voteringer og valg; partikonkurranse, regjeringsspolitikk og opposisjonsspolitikk; forhandlinger; hierarkiske systemer (budsjettering). Kurset er lagt opp med tanke på statvitere og økonomer – og så vel forskerrekutter som etablerte forskere.

Påmelding til professor Knut Midgaard, P.b. 1097, Blindern. Opplysninger kan også fås ved henvendelse til førsteamanuensis Arild Underdal, Institutt for statsvitenskap, eller førsteamanuensis Aanund Hylland, Sosialøkonomisk institutt.

Hvem gjør hva i NSF's sekretariat?

Som ledd i vår strukturasjonalisering har vi valgt å omfordele arbeidsoppgavene slik:

Økonomi – Anne Halvorsen
Sosialøkonomen – Turid Holt-Jacobsen.
Foreningen, kursvirksomheten o.a.a. – Gerd Buflod assistert av vår nye medarbeider Inger Kurås.

Vegard Karlsen sluttet hos oss i januar.

Sekretariatsfunksjonene er dekket av 2½ stilling, fordelt på sekretariatsleder i hel stilling og 3 deltidsstillinger.

KONTINGENTEN

De av våre medlemmer som betaler kontingent via banken skal nå ha mottatt krav for 1. halvår 1983.

Hele kontingenten for

fagforeningsmedlemmer er fradragsberettiget. Ta derfor vare på kvitteringen merker «fagforeningskontingent», da disse skal fore-

vises arbeidsgiveren for påføring på Lønns- og trek-koppgaven ved årets slutt.

Husk at kontingenten har forfall 1. mars!

Ressursforvaltning under usikkerhet

Et nordisk forskersymposium om ressursforvaltning under usikkerhet arrangeres ved Chr. Michelsens institutt i Bergen 27. og 28. mai 1983.

Arrangementskomitéen består av P. Andersen. Universitetet i Aarhus, S. D. Flåm, CMI og R. Hannesson og S. Storøy, begge Universitetet i Bergen.

Månedens sitat:

Konkurransesevnedebatt anno 1923

Blakstad: Jeg kan ikke gjøre noget ved, at hr. Olausen ikke er inde i disse ting. Det at faa øket arbeidsvirksomhet, hvad vil det si? Det vil si, at vor industri blir styrket i sin konkurranse med andre land, og jeg skulde tro, at hvis vi evnet at bringe vor industri saa langt, at vi kunde konkurrere ogsaa paa andre markeder, saa vilde det netop virke til at øke kravet paa arbeidskraft. Hvis vi stiller os paa den maate, at

vi ligger under i konkurransen og vore fabrikker stanser, saa tror jeg ikke, at det vil løse arbeidsløshets-spørsmålet, tvertimot. Ved at øke effektiviteten ved vor industri har vi det bedste middel til at løse arbeidsløshets-spørsmålet.

Olausen: Det er en ren utopi fra hr. Blakstads side, naar han hævder at indførelsen av en saakaldt rationel arbeidsordning vil hjelpe os i konkurransen med utlandet i saa maate. Det er

den rene konstruktion fra hr. Blakstads side, som ikke har noget med virkeligheten at gjøre. Skulde det omsettes i praksis idag, vilde det bare bevirke, at arbeidsløsheten vilde øke og at utsvedningen av den arbeidskraft, som er beskæftiget idag, vil tilta yderligere. Det er en ordning, som vi for vor del ikke har nogen sympati for.

Fra Stortingsdebatten om rasjonalisering i norsk industri den 14. april 1923.

Fagforeningers ulike styrke – motsetninger og fellesinteresser

Stor behøver ikke å bety sterk i den forstand at man finner høyere lønn i de organiserte fag eller yrker som har mange medlemmer. Tvertimot, denne artikkelen skal handle om fordelene ved å være liten, og dessuten om reelle motsetninger og felles interesser mellom ulike fagforeninger. Når f.eks. typografene som svar på beskyldninger om usolidarisk lønnspolitikk, hevder at tilbakeholdenhet fra deres side ikke ville ha hjulpet noen

FØRSTEAMAUENSIS TOR HERSOUC

Vi tenker oss at vi ser på én bedrift eller en bransje bestående av relativt like bedrifter, som sysselsetter ulike fag- og yrkesgrupper. De ulike grupper ansatte antas å være organisert i hver sin fagforening og vi antar at de først og fremst er opptatt av to ting, nemlig sysselsetting og lønn for sine egne medlemmer. Videre antas hver fagforening å ha avgjørende innflytelse på lønnssetningen for sine medlemmer, men sysselsettingen bestemmes av bedriften(e).

Til disse mer ekstreme forutsetninger er det naturligvis i virkelighetens verden mange modifikasjoner, og noen av dem skal vi berøre senere. Her rendyrker vi imidlertid visse tendenser for å få klarere frem hvilke konsekvenser de kan ha.

1. Sysselsetting for én gruppe avhenger av alle lønnsatser

Formelt bestemmes lønnsattsene etter forhandlinger mellom arbeidstakerorganisasjonene og arbeidsgiversiden, men vi forutsetter altså at fagforeningene får det stort sett som de vil. Størrelsen av lønnsøkningene må da ses i forhold til hvilke konsekvenser det får for sysselsettingen av deres medlemmer.

La oss anta at bedriften(e) tar etterspørselsfunksjonen for sitt produkt som gitt og setter pris i forhold til lønnsomkostningene slik at det blir en margin til andre innsatsvarer og bruk av kapital, som anses normalt i bransjen. Lønnsattsene til de ulike typer arbeidskraft tas også som gitt sett fra bedriftenes side. Deres etterspørsel etter de forskjellige arbeidskraftstyper bestemmes utfra ønsket om å minimalisere omkostningene. Til de gjeldende lønnsatser antar vi at det alltid vil være tilstrekkelig mange som vil jobbe til at bedriftene får dekket sin etterspørsel etter alle typer arbeidskraft. Utfra dette vil sysselsettingen for én type arbeidskraft generelt avhenge av lønnsattsene for alle arbeidskraftstypene som

lavtlønnede, er det en påstand som kan diskuteres nærmere. Selv om typografenes lønnspolitikk ikke skulle ødelegge for arbeidere i andre næringer, kan den gjøre situasjonen relativt verre for andre ansatte i bedrifter typografene selv er ansatt i. Dette er bare nevnt som et aktuelt eksempel fra høstens lønnsoppgjørdebatt. Vi skal ikke analysere typografene spesielt, men betrakte problemstillingen mer generelt.

inngår i produksjonsprosessen, og av etterspørselsfunksjonen og formen på den tekniske sammenheng mellom output og input av ulike typer arbeidskraft i bedriftene.

2. Interessekonflikter mellom fagforeninger

Sett fra en enkelt fagforenings side er det slik at for gitte lønnsatser for alle andre grupper av sysselsatte, vil det være en sammenheng mellom lønnssetningen for foreningsmedlemmene og sysselsettingen av denne gruppe. Jo høyere lønn den krever desto lavere vil sysselsettingen deres bli. Fagforeningen står altså overfor et avveiningsproblem mellom høy lønn og høy sysselsetting.

Det valg av nominell lønn fagforeningen foretar, skjer imidlertid ikke i isolasjon. Det sysselsettingsresultat som oppnås ved en gitt lønnsatts, er avhengig av lønnssetningen de andre grupper av sysselsatte velger. Jo høyere lønn de andre grupper får, desto dårligere kan mulighetene bli for den fagforening vi betrakter.¹⁾ I dette perspektiv er det reelle motsetningsforhold mellom de ulike fagforeninger.

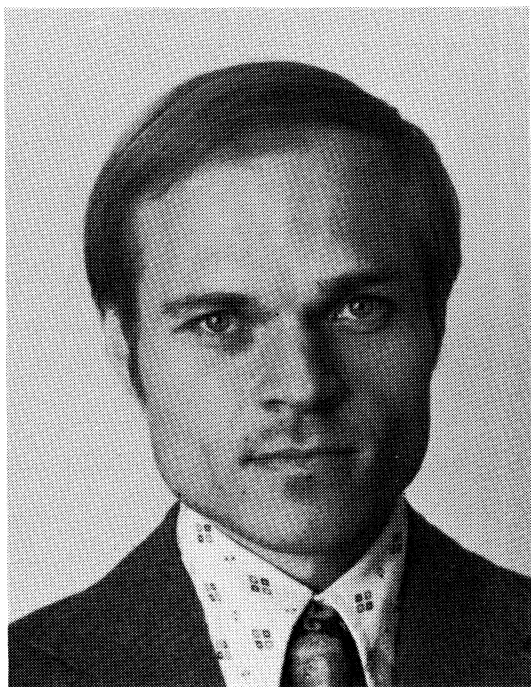
3. Small is beautiful

Vi antar nå at hver enkelt fagforening krever den lønn den finner optimal utfra sine preferanser m.h.t. lønn og sysselsetting, idet den tar alle de andres lønnsatser som gitt. Når alle fagforeningene gjør dette, og de lønnsatser de tar for gitt er de som faktisk kommer til å gjelde, fremkommer et resultat som vi kunne kalle en ikke-kooperativ likevektsløsning. Gitt de lønnsatser som gjelder i denne løsning, vil ingen fagforening se seg tjent med å endre sin lønnsatts.

¹⁾ Dette gjelder under visse forutsetninger om substitusjonsmuligheter mellom de forskjellige typer arbeidskraft (og kapital) og etterspørselsselastisiteten for bransjens produkt. Grovt sagt kan man si at det ikke må være lett å erstatte én type arbeidskraft med en annen (eller med kapital). Substitusjonsselastisiteten må være mindre enn tallverdien av etterspørselsselastisiteten for bransjens produkt. At andre grupper får høyere lønn, reduserer bedriftens fortjenestemuligheter og dermed sysselsettingsviljen. Denne effekten er under disse forutsetninger sterkere enn substitusjonseffekten ved at bruken av den arbeidskraftstypen vi betrakter, er blitt relativt billigere.

Hvis fagforeningene har like preferanser²⁾, dvs. hvis de vurderer fordelene ved høy lønn mot lavere sysselsetting på samme måte, vil en liten og relativt uunnværlig fagforening ha høyest lønn og en stor lavest lønn. Hvis den type arbeid den ene gruppe utfører meget vanskelig kan erstattes ved større innsats av andre grupper sysselsatte, kan forskjellen mellom de optimale lønnsatser for små og store fagforeninger bli svært store. Jo mindre andel av den totale arbeidsinnsats en arbeidskraftstype utgjør, desto større optimal lønn vil den generelt ha.

Grunnen til dette er at høy lønn for den lille gruppen (hvis vi tenker oss to grupper) betyr relativt lite for bedriftenes samlede arbeidsomkostninger. De vil derfor redusere sin bruk av denne type arbeidsinnsats relativt lite når den er betydningsfull for frembringelsen av produktet, selv ved ganske store lønnsøkninger. Omvendt blir det for den store gruppen. At den lille gruppen får høy lønn, bidrar ytterligere til å redusere optimal lønn for den store gruppen. Og tilsvarende, at den store gruppen har lav lønn, bidrar ytterligere til å øke optimal lønn for den lille gruppen.

Tor Hersoug er cand.oecon. fra 1971 og lic.philos. fra 1980 på en avhandling av spillteori anvendt på forureningsproblematikk. Han har siden 1971 vært tilknyttet Sosialøkonomisk institutt ved Universitetet i Oslo, fra 1982 som førsteamanuensis. Viktigste arbeidsfelt i de siste årene har vært teorier om lønnsdanning og sysselsetting og fagforeningenes rolle i denne sammenheng.

²⁾ Det er ikke opplagt hvordan dette skal defineres. Vi ønsker å eliminere lønnsforskjeller som skyldes ulike preferanser. En måte å gjøre det på, er å anta at det er arbeidskraftstypens sysselsetting relativt til typens «normal-sysselsetting» som vurderes i forhold til lønnsnivået. «Normalsysselsetting» må igjen defineres i forhold til en gitt lønnsstruktur og et gitt produksjonsnivå. Det er gitt eksempler på dette i T. Hersoug: The importance of being unimportant – on trade union's strategic positions memorandum fra Sosialøkonomisk institutt 4/1-83.

4. Faktorer som demper lønnsforskjellene

En analyse som ovenfor beskrevet kan gi til resultat en forskjell i optimal lønn for forskjellige grupper som er mye større enn de lønnsforskjeller man kan finne i praksis. Det kan tenkes mange grunner til dette. F.eks. er kanskje den store fagforening ikke opptatt utelukkende av egen lønnsats og sysselsetting, men også av lønnsforskjeller i forhold til den lille gruppen, en forskjell den ønsker ikke skal bli for stor. Kan hende sammenligner den sin egen lønnsats med lønnsnivået for enkelte andre grupper i samfunnet. Dette er faktorer som kan bidra til å snevre inn forskjellene i den ikke-kooperative likevektsløsning.

Enda viktigere for at lønnsforskjellene ikke blir så store som den teoretiske analyse skulle tilsi, er kanskje at de små fagforeningene ikke utnytter sin faktiske strategiske fordel fullt ut. Fagforeningen har kanskje tradisjonelt ikke vært så militant, men slått seg til ro med mindre enn den ideelt sett kunne ønske. Idealer om solidaritet og rettferdighet kan spille inn, eller frykt for å bli oppfattet som altfor urimelige av andre lønnstakere og almenheten generelt. Av forskjellige grunner kan det også tenkes at arbeidsgivermotstanden blir sterkere ved ekstraordinært store lønnskrav fra små grupper.

5. Høy lønn i kapitalintensiv virksomhet

Det som er blitt sagt om fordelene ved å være liten, gjelder ikke bare mellom små og store fagforeninger, men også mellom arbeidskraft og kapital. I kapitalintensiv virksomhet utgjør lønnsomkostningene en relativt liten andel av de totale produksjonsomkostninger. Høyere lønn vil derfor ikke bety særlig redusert produksjon og dermed sysselsetting. For en gitt grad av substitusjonsmuligheter mellom arbeidskraft og kapital (en gitt substitusjonselastisitet, som er mindre enn tallverdien av etterspørselsetlastisiteten for produktet) vil den optimale lønn for fagforeningen for denne arbeidskraften være høyere jo mer kapitalintensiv produksjonen er.

Det klareste eksempel i Norge er vel oljeutvinning, som er så kapitalintensiv at selv meget høye lønninger ville bety relativt lite for kapitalavkastningen. Sikkerhetsforskrifter og tekniske forhold gjør det sannsynligvis meget kostbart å skulle erstatte arbeidskraften i særlig grad med ytterligere kapitalinstallasjoner.

Oljearbeiderne er nok fortsatt svært langt fra å ha utnyttet sin strategiske posisjon fullt ut. Her synes det imidlertid å være klare tilfeller av at det ikke alltid er «selvjustis» ut fra solidaritets- og rettferdighetstanker som mest bremser lønnskravene og villigheten til å presse dem igjennom ved streik, men staten ved bruk av tvungen voldgift.

6. Oppsplitting eller samarbeid?

Hvis en liten gruppe arbeidere innenfor en større fagforening er i stand til å definere sin egen fag- eller yrkeskategori som ikke så lett kan erstattes av andre typer arbeidskraft, vil de tjene på å bryte ut og opprette sin egen fagforening. De vil da kunne kreve høyere lønn uavhengig av de andre arbeidskraftstyper. De som taper på dette, er de som blir igjen i den store fagforeningen og eventuelt andre fagforeninger – uansett størrelse – som finnes i bransjen. Fordelen ved å være liten blir mindre jo flere grupper arbeidskraften er splittet opp i.

Jo flere uavhengige grupper arbeidskraft det er, desto høyere blir gjennomsnittslønnen i bransjen og desto lavere blir den samlede sysselsetting i en ikke-kooperativ likevektsløsning. Grunnen til dette er at en fagforening utfra våre forutsetninger bare vurderer sysselsettingsvirkningen for sin egen gruppe ved en lønnsendring. En lønnsendring for én gruppe har imidlertid generelt virkning for sysselsettingen for alle grupper. Jo større fagforeningen er, desto mer av den samlede sysselsettingsvirkning vil da bli inkorporert i dens preferanser og tatt hensyn til i lønnskravene. Dette skaper større lønnsmoderasjon.

Hvis arbeidskraften var oppdelt i like store grupper med hver sin fagforening, og hvis hver gruppe var like betydningsfull og uunnværlig i produksjonen, ville lønns-satsene i den ikke-kooperative likevektsløsning bli like, såfremt også preferansene var like. Hvis alle slo seg sammen i én fagforening, ville den optimale lønn være lavere og følgelig sysselsettingen høyere. Alle gruppene ville synes at en slik løsning var bedre enn resultatet som fremkommer når de ikke samarbeider. Lønnen blir altså lavere, men til gjengjeld blir sysselsettingen så mye større at det, ifølge deres preferanser, mer enn oppveier ulempen ved den noe lavere lønn. Det ligger altså i ikke-samarbeidsløsningens natur at det som da fortøner seg som optimalt for fagforeningene, innebærer at lønnsnivået blir presset for høyt og sysselsettingen for lavt i forhold til hva de egentlig ville ha valgt hvis de kunne ha samarbeidet om å koordinere sine lønnskrav.

7. Hindre for samarbeid

I praksis vil ikke alle grupper ha like stor mulighet til å definere sine egne spesielle typer arbeidsoppgaver som bare vanskelig kan erstattes ved større innsats av andre typer arbeidskraft. Noen har altså sterkere strategisk posisjon i produksjonsprosessen enn andre. Dette vil da gi opphav til ulike lønnsatser for ulike grupper.

Hvis alle kunne samarbeide om å koordinere sine lønnskrav og f.eks. bli enige om å bevare de relative lønnsforskjeller, ville alle tjene på å redusere sin lønn med en viss (og samme) prosent og oppnå noe høyere sysselsetting. Det finnes altså samarbeidsløsninger alle kunne tjene på. Men for å oppnå det må alle grupper akseptere lønnsforskjeller. Lønnsforskjellene i en samarbeidsløsning behøver ikke å være like store som i den ikke-kooperative likevektsløsning for at alle allikevel skal kunne komme bedre ut. Litt løselig kan man imidlertid si at jo større ulikheter den ikke-kooperative løsning innebærer, desto større må også lønnsforskjellene være i en samarbeidsløsning.

For å få istand en løsning alle potensielt kunne være tjent med, må de grupper med lavest lønn i bransjen eksplisitt akseptere at noen grupper skal ha høyere,

kanskje betydelig høyere lønn. Dette kan det være vanskelig å gå med på. Da vil det kanskje føles bedre å være uavhengig av en slik avtale og isteden kunne protestere mot urimelige lønnsforskjeller og appellere til rettferdighet og solidaritet.

Tariffavtalen mellom LO-NAF for 1980–81, med innebygget lønnstak representerer en samarbeidsavtale fagforeningene imellom. Denne gjaldt riktignok hele LO-NAF-området, ikke bare én bransje. Men den kan betraktes slik også utfra én bransjes synspunkt idet lønnstaket grep inn i lønnskravsmulighetene på den enkelte arbeidsplass. Denne samarbeidsløsning så ikke ut til å ta tilstrekkelig hensyn til potensielle lønnsforskjeller ved en ikke-kooperativ løsning. Enkelte grupper ble såvidt meget bremsert i å utnytte sin strategiske posisjon fullt ut, at de var i sterk opposisjon til lønnstaket og var meget bestemte på å få det vekk ved første korsvei.

Det er en tendens i dag til at ulike typer sysselsatte forsøker å skape sin egen distinktive profesjon og samtidig arbeider for å få igjennom regler om en viss relativ bruk av slik arbeidskraft i ulike produksjonsaktiviteter. Dette er i overensstemmelse med vår analyse, at en liten gruppe arbeidstakere vil tjene på å etablere sin egen fagforening hvis medlemmene vanskelig kan erstattes ved bruk av annen arbeidskraft. Hvis tekniske forhold ikke representerer særlig hindring for slik substitusjon av arbeidskraft, vil fagforeningen tjene på å få «kunstige» avtaleetablerte hindre. F.eks. har avistypografer lange tradisjoner i mange land nettopp i det.

8. Konklusjon

Ikke bare kan alle fagforeninger potensielt vinne på å samarbeide. Også sett fra samfunnets side ville det være ønskelig at de ulike arbeidskraftstyper i en bransje kunne inngå et kompromiss om relative lønnsforskjeller og utfra det siktet på det som da for alle under ett fortonte seg som optimalt lønnsnivå. En enighet om relative lønnsforskjeller måtte fornyes fra avtaleperiode til avtaleperiode da den tekniske utvikling og endring i etterspørselsforhold vil endre de strategiske posisjonene ettersom tiden går. Ifølge vår analyse ville et slikt samarbeid mellom fagforeningene gi et lavere lønnsnivå og høyere sysselsettingsnivå i forhold til det resultat som fremkommer uten samarbeid. Men som ovenfor beskrevet, kan det være vanskelig å finne frem til et slikt kompromiss. Erfaring tyder på at det må være konsensus blant alle parter om en slik avtale og at den ikke uten videre kan bestemmes ovenfra. Det ville derfor være ønskelig om hele fagbevegelsen gikk inn for å analysere og bevisstgjøre de reelle motsetninger, de reelle muligheter og konsekvensene av de valg som foretas. Her gjenstår det mye å gjøre.

Om prissetting av offentlige tjenester¹⁾

Artikkelen tar først opp noen utviklingstrekk i økonomisk teori som peker på at det å bruke Cost-Benefit-analyse på visse avgrensede områder har et bedre teoretisk grunnlag i dag enn bare for noen år siden. Etter å ha pekt på noen praktisk-politiske problemer, presentere

DOSENT GUNNAR BRAMNESS

Jeg vil dele denne forelesningen inn i to deler. I første delen vil jeg ta opp mitt tema i en mer generell – tilnærmet ideologisk ramme – mens jeg i andre delen vil gjennomgå en enkel modell som tar opp enkelte av de sentrale momentene – nærmest for å peke på et eksempel på prissetting av offentlige tjenester.

Den generelle rammen

Kursets ramme er CB(Cost-Benefit)-analyse. Litt avhengig av hvor lenge det er siden dere tok eksamen, hadde dere et visst grunnlag for CB-analyse i studiet. Begrepet slo gjennom internasjonalt i slutten av 60-årene og i studiet i slutten av 70-årene. Innholdet, tankegangen bak begrepet, lå imidlertid i den alminnelige velferdsteorien som slo igjennom i slutten av 40-årene, både internasjonalt og i studiet – selv om røttene selvsagt går tilbake til begynnelsen av århundret – og kanskje lenger.²⁾

Grunnen til at jeg peker på dette er at jeg synes det er viktig og tilfredsstillende å slå fast at vi i vår grunnutdanning har en basis for CB-analysen og at det ikke har skjedd noen ting som i vesentlig grad har rokket ved det teoretiske grunnlaget for CB-analysen som vi fikk under studiet.

Snarere tvert imot.

Det har skjedd endel i økonomisk teori i de senere år som styrker anvendelsen av de enkle modellene vi regnet på. Jeg tenker særlig på utviklingen innenfor mo-

res en modell som summerer opp den permanente mangelsituasjon som vi må leve med i markedet for offentlige goder hvis vi skal innrette oss optimalt. Tankegangen er illustrert med figur og talleksempler.

derne skatteteori som klart går i retning av desentralisering av analysearbeidet. Det vil føre for langt å gå i detalj her – og jeg vil derfor begrense meg til hovedtankegangen.

Et av de tidligere etterutdanningskurs som NSF holdt hadde samme overskrift – CB-analyse – som dette kurset og ble referert i Sosialøkonomen nr. 3 1975. Tillat meg å ta utgangspunkt i min egen artikkel der: «Et velferdsteoretisk grunnlag for CB-analysen.» En av de sentrale forutsetningene der – eller for den saks skyld – en sentral forutsetning i nesten alle generelle likevektsmodeller – er at for å få sagt noe må vi forutsette: *Inntektsfordelingen stemmer overens med velferdsfunksjonen.*

Nå vet vi imidlertid at denne forutsetning ikke er oppfylt – og vi er egentlig hjelpeløse. Vi får ikke sagt noen ting. Vi lever under trykket av «The general theorem of the second-best» som sier at når en optimumsbetingelse ikke er oppfylt, så kan vi ikke påstå at det er fordelaktig at noen av de andre optimumsbetingelsene er oppfylt.

Altså, hvis inntektsfordelingen ikke stemmer overens med velferdsfunksjonen, så kan vi ikke anbefale «pris = grensekostnad» eller «Velg det prosjektet som har høyest nåverdi» eller andre optimumsbetingelser fordi begrunnelsen for dem har falt bort.

Som mange av dere kjenner til, er utviklingen av moderne skatteteori positiv i så måte. Nå kan vi, eller er på vei til, å kunne si: «Hvis vi har et optimalt skattesystem, så kan vi regne *som om* inntektsfordelingen stemmer overens med velferdsfunksjonen.» Altså vi behøver ikke trekke fordelingsargumenter med i våre CB-analyser.

Dette trekker i retning av et desentralisert analysearbeid, at vi, hver på vår kant, kan arbeide mot å få oppfylt de optimumsbetingelser som angår vårt eget spesialområde *som om* det er i orden på alle andre områder. Dette er selvsagt den eneste praktisk mulige arbeidsform og det er gledelig i dag at teorien gir et bedre grunnlag for denne arbeidsformen enn hva som var tilfelle bare for noen få år siden.

Nå kan det innvendes mot dette at ingen av forutsetningene er oppfylt. Inntektsfordelingen stemmer ikke overens med velferdsfunksjonen og vi har *ikke* et optimalt skattesystem. Mitt svar på dette hentes ikke fra teorien men fra *ideologien* – en ideologi som kanskje kan betegnes som en generell fagoptimisme.

¹⁾ Dette er en forelesning som ble holdt på Norske Sosialøkonomers Forenings etterutdanningskurs, Blindern 16. juni 1982. Den noe muntlige formen er beholdt. Talleksemplet i vedlegget ble bare sporadisk gjennomgått i forelesningen. Jeg vil takke Vidar Christiansen og Jan Serck-Hanssen for nyttige kommentarer.

²⁾ Vurdert i ettertid er vel J. Dupuit's arbeid fra 1844 «Om å måle nyttevirksomheter av offentlige tiltak» nærmest ren CB-analyse. Den ble oversatt til engelsk først i 1952 og er senere trykt opp flere steder, se f.eks. Denys Munby (red.) «Transport», Penguin 1968. Den norske transportutredningen i 1854 var kanskje inspirert av Dupuit, se Preben Munthes artikkel i BB-kvartalsskrift nr. 4 1982.

Svaret er: Vi har det skattesystemet som det demokratiske beslutningssystem til enhver tid gir oss. I den grad dette skattesystemet avviker fra det vi mener er optimalt, velger vi å tolke dette avviket som politisk, vurderingsmessig begrunnet – slik at vi aksepterer dette systemet som optimalt utifra gjeldende politiske vurderinger, vurderinger som vi kanskje er uenige i.

Altså: Vi er vant til konsumentsoverensstemmelse, det å akseptere konsumentenes handlinger som uttrykk for deres preferanser. Tankegangen ovenfor utvider dette til politikersuverenitet. Altså at vi skal akseptere politikernes beslutninger som uttrykk for deres preferanser. Det er ikke noe motsetningsforhold mellom dette og det arbeid vi utfører som rådgivere for politikerne. Det er imidlertid logisk nødvendig å ha noe her som begrunnelse for et desentralisert analysearbeid.

Jeg har betegnet denne tankegangen som en «ideologi» eller «fagoptimisme». Den kan kanskje også betegnes som en oppskrift på hvordan økonomene kan arbeide som objektive fagfolk i et politisk beslutningssystem. Vi har lært, og med rette, at alt avhenger av alt i en moderne komplisert økonomi og vi har, antakelig med rette, mistanke om at optimumsbetingelsene ikke er oppfylt overalt i økonomien. Hvis de var det, så ville det ikke være behov for økonomenes tjenester.

På den annen side, hvis optimumsbetingelsene ikke er oppfylt på alle andre steder i økonomien, så krever enhver delanalyse en totalmodell over hele økonomien hvor mangelen på optimalitet på andre områder inngår som bibetingelser i delanalysen. Dette vil i praksis langt på vei umuliggjøre delanalyser.

Hvis vi tar skattesystemet som eksempel på «andre

områder», er altså tankegangen ovenfor at hvis noen mener at skattesystemet ikke er optimalt, så bør de sette kreftene inn på å få endret, forbedret skattesystemet. I den grad dette ikke lykkes, kan dette skyldes at politikerne mener at det skattesystemet vi har, alle vurderinger tatt med, slett ikke er så verst. La oss akseptere dette og oppføre oss som om politikerne har rett.

Dette åpner for en desentralisering i analysearbeidet som vi i praksis ikke kan unnvære. Jeg ser derfor ingen alternativer til denne arbeidsformen.

Konklusjonen på disse innledningsmerknadene er altså at det dere lærte om CB-analyse eller velferdsteori i studietiden, fremdeles er god latin – og at det som har skjedd innen økonomisk teori i mellomtiden – stort sett har gjort denne gode latinen bedre. Selv om jeg her bare har nevnt fordelingsvirkninger eksplisitt – så ligger det noe av en fagoptimisme i å si at utviklingen synes å gå i retning av samme konklusjon når det gjelder ulikevekts-økonomi generelt.

Jeg skulle snakke om prissetting av offentlige tjenester – et aktuelt tema – og særlig som aktuelt politisk tema er det uhyre problematisk.

La meg, før jeg går over til økonomisk teori, si litt om de mer praktiske vansker som vi eller retttere, politikerne, møter når det gjelder prissetting av offentlige tjenester.

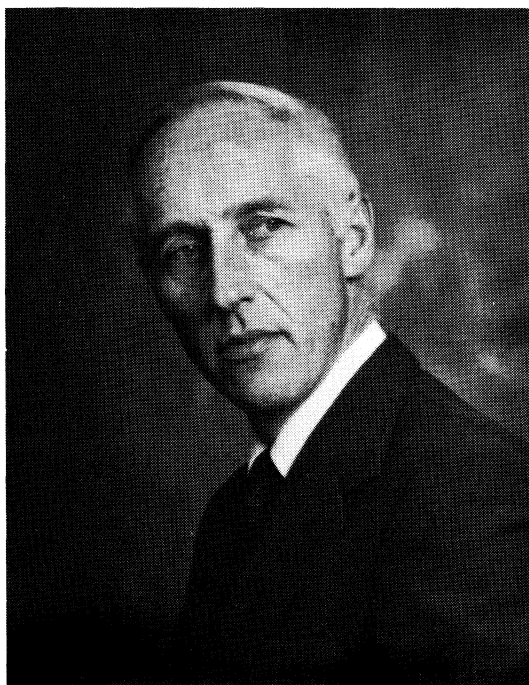
Jeg har inntrykk av at situasjonen i dag og i den nærmeste fremtid er slik at hvis en pris skulle bestemmes ved demokratisk beslutning – så ville den ha en tendens til å bli null. Mikroøkonomisk er det jo en fordel jo lavere en pris er, og saksforholdet behøver ikke bli særlig komplisert før dette momentet blir utslagsgivende.

Vi må derfor regne med sterk politisk motstand mot prising av offentlige tjenester – men det er dog visse lyspunkter i retning av at over tid – riktignok lang tid – virker det som om teoriene får gjennomslagskraft. Hvis vi tar for oss «peak-load-pricing» som anbefaler prisrasjonering av telefontjenester, elektrisitet, biltrafikk etc., så er det visse lyspunkter. Internasjonalt blir det stadig lettere å finne eksempler på at teoriens anbefalinger blir brukt og da er det vel mulig og trolig at vi kommer etter her på berget også. Tellerskritt, midtukereiser og andre begreper er en begynnelse som kan smitte over.

Singapore har i mange år nå solgt adgangsbilletter til byens sentrum for biler slik at bytrafikken er så stor som de av andre grunner ønsker den skal være. Singapore-eksemplet har mange interessante detaljer som 15 kr. pr. dag for privatbiler, 30 kr. for firmabiler – alle må betale – såvel drosjer som busser eller privatbiler hvis antall personer i bilen er mindre enn fire. Det vil imidlertid føre for langt å gå i detalj her.

Et annet eksempel som jeg liker godt, er San-Francisco. Det amerikanske samfunn er sterkt demokratisk slik at Singapore-metoden foreløpig er utenkelig, men San-Francisco ligger ytterst på en halvøy slik at hovedforbindelsen med landet omkring går over Oakland Bridge. Denne ble finansiert ved bompenger. En vakker dag var imidlertid brua nedbetalt og bompengene forsvant. Samtidig stanset byen å funksjonere fordi bilene bare sto og stanget. Deretter ble bompengene innført igjen, ikke for å løse trafikkproblemene, men for å finansiere noe annet – og byen begynte å funksjonere igjen.

Jeg liker San-Francisco-eksemplet fordi det viser at vi har langt igjen før teorien kan anvendes direkte. Ofte må

Gunnar Bramness er cand.oecon. fra 1957, tilknyttet Sosialøkonomisk institutt fra 1966 som universitetslektor, fra 1975 som dosent. Han har særlig arbeidet med «anvendt velferdsteori» som cost-benefitanalyse/markeds-teori samt polypolteori. Har sammen med Vidar Christensen skrevet «Køer som rasjoneringsmetode», Oslo 1976.

prising av offentlige tjenester begrunnes indirekte for å bli politisk akseptert.

Disse vanskelighetene av praktisk art er reelle vansker som vi må leve med. Løsningen ligger vel i at først må London, Paris og andre større steder hvor problemene er større, bli presset til løsninger før våre mindre problemer kan angripes. Men sannelig tar det lang tid.

En enkel modell

La oss nå se på en enkel modell for å belyse noen sentrale momenter for prising av offentlige tjenester. Jeg har tatt den fra et upublisert forelesningsnotat (Serck-Hanssen) selv om den der hadde en litt annen utforming. Jeg vil ordlegge meg som om dette gjaldt vei-trafikk, men poengene er ikke nødvendigvis knyttet til vei-trafikk.

Vi tar en statisk en-periode-analyse og etterspørselen x er gitt ved

$$p = V(x)$$

x tolkes som antall personer (biler) som bruker tjenesten (veien) i perioden og mikro-adferden er så enkel at hvis vi betegner prisen som må betales for p og individ nr i 's totalnytte av å bruke godet for V_i , så er adferden gitt ved

hvis $V_i > p$ så kjøper (kjører) han,
hvis $V_i < p$ så kjøper (kjører) han ikke.

Hvis vi nå rankerer personene etter fallende V_i , får vi en etterspørselskurve som viser omsetningen i perioden ved alternative priser. Under våre forutsetninger er dessuten integralet under kurven et meningsfullt Consumer's Surplus.

Vi splitter nå den prisen konsumenten betaler opp i to komponenter

$$p = B + t,$$

hvor t er en kø-avgift eller en klareringsavgift som sørger for at etterspørselen er riktig i en eller annen forstand, og B de kostnader personen selv erfarer som driftskostnader for bilen, ventetid o.l.

B er avhengig av mange ting, hvorav vi vil spesifisere to. Det er trafikken på veien x (antall etterspørrere) og kapasiteten a .

$$B = B(x, a).$$

Dette er altså en funksjon av en variabel, nemlig differensen mellom aktuell trafikk og et kapasitetsmål. Jeg vil ikke bruke tid på å begrunne denne funksjonen, bare påstå at forenklingen til en variabel ikke begrenser analysens generalitet i særlig grad.³⁾ Til slutt har vi

$$c = c(a)$$

³⁾ Alternativt kunne vi sette

$$B = B^* \left[\frac{x}{b} - (x-a) \right]$$

hvor a og b gir en to-dimensjonal kapasitetsbeskrivelse. Vi kan imidlertid la b følge a som en skyggefaktor hvor sammenhengen etableres gjennom kostnadsminimalisering og vi er tilbake i den enkle formen vi har brukt ovenfor.

som forteller hvilke kostnader som er forbundet med å velge kapasitet, hvor vi har omformet c til en strømningsstørrelse slik at den krone for krone blir sammenliknbar med de andre strømnings- (periode) størrelsene.

Det som nå skal maksimeres er selvsagt

$$W = \int_0^x V(y) dy - xB - c$$

med atferden som bibetingelse, altså Lagrangefunksjonen

$$H(x, a, t) = W - \lambda[V(x) - B(x, a) - t]$$

som gir

$$\frac{\partial H}{\partial x} = V - xB' - B - \lambda(V' - B') = 0$$

$$\frac{\partial H}{\partial k} = xB' - c' - \lambda B' = 0$$

$$\frac{\partial H}{\partial \lambda} = \lambda = 0$$

som sammen med bibetingelsen (atferdsrelasjonen) gir

$$t = xB' = c'$$

hvor den første likheten er «korttidsløsningen» som sier at vi oppnår optimal kapasitetsutnyttning når avgiften er lik den merkostnad den marginale bilist eller etterspørrer påfører sine medtrafikkante, og den andre likheten fastsetter investeringskriteriet, nemlig at kapasiteten er optimal når den optimale køavgiften er lik grensekostnaden for kapasitetsutvidelse (langtidsgrensekost).

Legg merke til den uhyre enkle CB-analyse som skal til for å avgjøre om kapasiteten er optimal. Tanken ligger nær et *rent privatøkonomisk* overskuddsbegrep. Dette er en av de egenskapene jeg synes er viktig ved prising av offentlige tjenester. Administrasjonen blir lettere og åpner muligheter for desentralisering og kostnadsbevissthet.

I motsetning til dette står dagens situasjon (og morgendagens situasjon) hvor

$$t = 0$$

pålegges systemet som en institusjonell beskrankning – og vi er tilbake i second-best med alle de komplikasjoner dette fører med seg.

Analytisk i vår modell innebærer dette bare å droppe den siste maksimumsbetingelsen $\lambda = 0$. Vi sitter igjen med et system hvor x og a og de andre variable defineres implisitt som funksjoner av

$$\frac{da}{dt} = \frac{1}{V'} \cdot \frac{\alpha + \beta V''}{\alpha + B'/V' \beta V'' + \gamma c''}$$

hvor nevneren som vanlig har fortegn gitt ved 2. ord.-betingelsen for maksimum (negativ).⁴⁾

La oss deretter slå fast et viktig teorem – nemlig at det å utvide kapasiteten istedenfor å pålegge en køavgift er en *second-best-løsning*. Altså: Vi kan aldri komme så bra ut ved en kapasitetsutvidelse som ved en køavgift. En kapasitetsutvidelse er ikke noe *alternativ* til en køavgift

⁴⁾ $\alpha = (B')^3 + V'c'B''$, $\beta = B'(xB' - c')$, $\gamma = (V' - B')B'/V'$

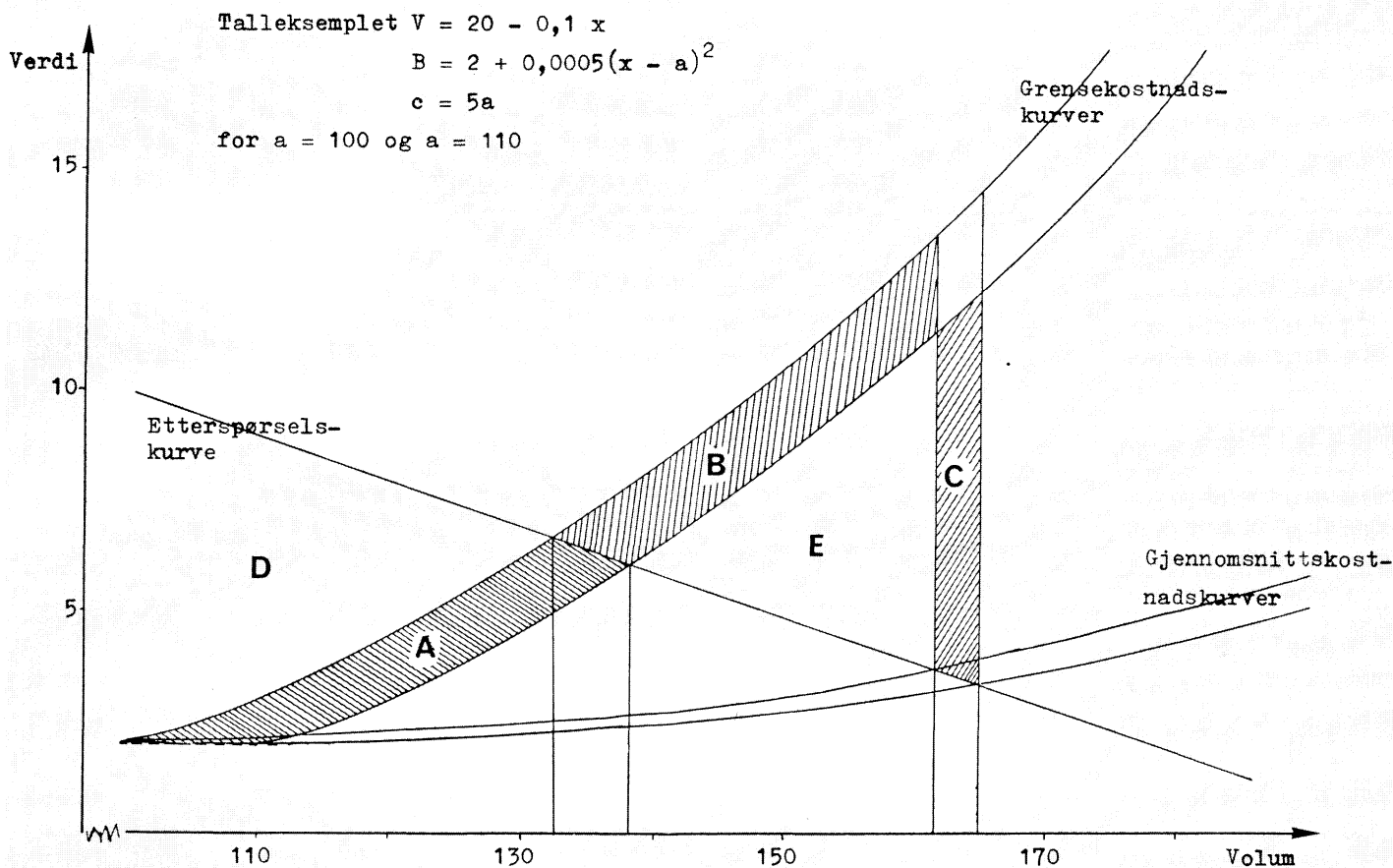

Fig. 1.

fordi en køavgift kan være nesten like aktuell *etter* en kapasitetsutvidelse som *før* hvis ikke kapasitetsutvidelsen er uoptimalt stor.

Vi kan belyse dette ved å forutsette $V'' = c'' = 0$ som gir

$$\frac{da}{dt} = \frac{1}{V'}$$

og vi har dessuten da at også

$$\frac{dx}{dt} = -\frac{d\lambda}{dt} = \frac{1}{V'}$$

som sier at ved å redusere t mot null stiger konsum og optimal kapasitet like mye inntil man er på en måte i samme situasjon som tidligere. Riktignok har skyggeprisen på bibetingelsen blitt noe redusert, men vi kan fremdeles øke nytten ved å øke t selv med den nye kapasiteten.

Dette er et eksempel på den overkapasitet $t = 0$ forårsaker. Hvis vi ser oss omkring i den vestlige verden, er det grunn til å tro at de enorme trafikkmaskiner vi finner i og omkring de store byene i stor utstrekning skyldes manglende optimalitet forårsaker av $t=0$.

La meg understreke dette momentet. Vi får to distinkt forskjellige tolkninger av begrepet

optimal kapasitet.

Den ene definerte vi foran ved $c'=t$ mens den andre krever en vesentlig mer komplisert beslutningsregel under bibetingelsen $t=0$. Vanligvis vil den siste gi en vesentlig høyere kapasitet enn den første.⁵⁾

⁵⁾ Se appendix

Avslutning

Jeg minnes et møte i NSF for mange år siden (13. oktober 1959) hvor nåværende generaldirektør i NSB Robert Nordén la fram tanken om grensekost lik pris som prispolitikk innen jernbanetransport. Daværende stipendiat Jan Serck-Hanssen spurte om han kunne vente at jernbanebilletten Oslo-Bergen ville falle ned i 1 kr. – osv.

Møtet sluttet i stor forvirring.

I dag vet vi bedre – er vi bedre skodd. Hovedparten av offentlig drift er preget av lave – ofte neglisjible variable kostnader enten det gjelder jernbane, telefon, elektrisitet, biltrafikk eller helsetjeneste og vi vet nå at prispolitikken må ha sitt grunnlag på etterspørselssiden. Hovedregelen er: Fastsett prisen slik at *kapasitetsutnyttelsen* blir optimal.

Så kommer neste skritt, nærmest som et biprodukt. Hvis denne prisen er større enn grensekostnadene for kapasitetsutvidelse, da skal kapasiteten økes. Dette skal gjøres selv om profitten går ned (prisen faller ved kapasitetsutvidelse). Vi skal ikke ha monopoltilpasning. Likheten mellom pris og langtidsgrensekostnad er altså ikke oppskrift på prispolitikk men en oppskrift på investeringspolitikk.

I tillegg til at det er store velferdsgevinster å hente ved å følge denne oppskriften, har det også vesentlige *administrative* og analytiske fordeler.

På den administrative siden åpner det for desentralisering og kostnadsbevissthet.

Til slutt noen advarende ord. Modellen ovenfor er enkel. Dette innebærer at det å gjennomføre en tilsvarende analyse i praksis, vil kreve et vanskelig «oversettelsesarbeide» for å komme fram til sammenliknbare stør-

relser analoge med V, B, c, etc. Indirekte virkninger, kvalitets- og produktdefinisjoner og mye annet vil komplisere bildet og kreve omhyggelig arbeid før prinsippene ovenfor kommer til anvendelse.

Appendix

Er det alltid slik at optimal kapasitet a^{opt} ved optimal kapasitetsutnytting er mindre enn optimal kapasitet $a_{t=0}^{\text{opt}}$ ved $t=0$?

Nei, det er ikke det. La oss se på en figur for å diskutere dette spørsmålet. I fig. 1 har vi en gitt etterspørselsfunksjon $V(x)$ samt gjennomsnitts- og grensekostnadskurver for to alternative størrelser på kapasiteten a og $(a+da)$. Langtidsgrensekost er ikke tegnet inn i figuren.

Ved optimal kapasitetsutnytting (der grensekostnaden skjærer etterspørselskurven) ser vi at velferden stiger med arealet A p.g.a. kapasitetsutvidelsen da.

Ved tilpasningen for $t=0$ (der gjennomsnittskostnaden skjærer etterspørselskurven) ser vi at velferden stiger med arealet $(A+B-C)$ p.g.a. kapasitetsutvidelsen.

Av dette følger at hvis den i figuren gitte $a=a^{\text{opt}}$ (noe som innebærer at $A=C$), så vil

$$a_{t=0}^{\text{opt}} < a^{\text{opt}}$$

hvis og bare hvis $C > B$.

Vi ser at størrelsen på arealet C har noe å gjøre med induisert trafikk, den trafikkøkning som skyldes kapasitetsutvidelsen. Dette kan f.eks. inntreffe hvis etterspørselskurven ikke er lineær men flater ut i området omkring tilpasningspunktet for $t=0$. Hvis etterspørselen var helt horisontal i området, ville kapasitetsutvidelsen være fullstendig bortkastet.

Ved å se på figuren får vi også inntrykk av at det er en sammenheng mellom det at etterspørselskurven flater ut og størrelsen av det velferdstapet en manglende køavgift forårsaker (areal B+E før eller E+C etter kapasitetsutvidelsen). Det å sette spørsmålsteget ved utsagnet

$$a^{\text{opt}} < a_{t=0}^{\text{opt}}$$

er derfor ikke noe godt argument mot køavgifter. Figuren er tegnet på grunnlag av talleksemplet

$$V = 20 - 0.1x \quad B = 2 + 0.0005(x-a)^2 \quad c = 5a$$

Talleksempel som

$$V = \frac{1500}{x} \quad B = 2 + 0.0005(x-a)^2 \quad c = 5a$$

$$\text{eller } V = 15 - 0.5x \quad B = 2 + 0.5(x-a) \quad c = 5a$$

gir $a^{\text{opt}} > a_{t=0}^{\text{opt}}$ Hint: Den indre løsning er et sadelpunkt i det siste eksemplet.

Kan forståth med optimal a ved t=0

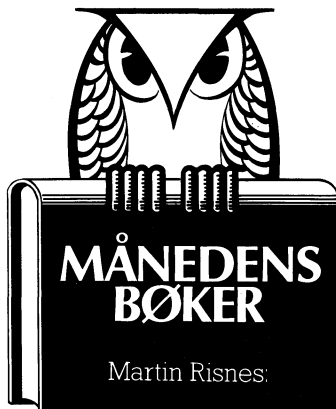
kapasitet i t=0, da er det en t x c a

→ c x c a = c a

hvorfor? Kan vi sammenheng med at

a

Matematikk med anvendelse i økonomi

Universitetsforlaget 1982,
ISBN 82-00-06194-9,
424 sider.

Når man kjenner Knut Sydsæters Matematisk analyse I og II, så nærmer man seg en ny matematikkbok for økonomer med skepsis. Sydsæters bøker brukes i andre nordiske land og utvalgte emner er oversatt til engelsk, – kfr. Sydsæter (1981).

Risnes har imidlertid skrevet en begynnerbok med særlig tanke på økonomistudentene ved distrikthøgskolene. Ved disse høyskoler er det behov for en mindre matematisk stringent bok og et forenklet opplegg med stor vekt på økonomiske eksempler. Risnes' bok er derfor i utgangspunktet ingen erstatning, men et supplement til Sydsæters bøker.

Risnes' bok inneholder 6 kapitler: 1 Funksjoner, 2 Derivasjon, 3 Anvendelse av den deriverte, 4 Eksponensial og logaritmefunksjoner, 5 Funksjoner av flere variable, og 6 Intergralregning. Av emner som behandles i større eller mindre grad kan nevnes: elastisiteter, Lagranges metode med tolkning av den tilhør-

ende multiplikator, differensialligninger, Slutsky-ligningen, lineærprogrammering med dualen, finansmatematikk, regresjon, konsumentoverskudd, logistisk vekst med videre.

Når det gjelder temavalg og pedagogisk fremstilling må man vel kunne si at forfatteren har truffet nær «blinken». Boken skjemmes imidlertid av en rekke svakheter, som kan gi inntrykk av et hastverksarbeide. I denne forbindelse må det nevnes at forfatteren gjør det klart i forordet at det dreier seg om *en foreløpig utgave*. Følgende punkter kan derfor oppfattes som forslag til korreksjoner for neste utgave.

(1) Stikkordregister mangler. Det gjør boken svært tung å bruke i praksis. Det gjelder også for lærere i økonomiske fag som leilighetsvis vil ha behov for å henvise studentene til Risnes behandling av ulike emner.

(2) Forfatterens behandling av en del emner blir av naturlige grunner svært knapp. Det er da viktig å ha gode henvisninger såvel til matematisk som økonomisk litteratur. Særlig savner man løpende henvisninger til Sydsæter for mer fullstendig behandling. Bortsett fra det som er nevnt i forordet finnes ingen litteraturhenvisninger.

(3) Bokens tekstbilde er uklart. Teoremer, setninger osv. er ikke klart fremhevet. Det er riktig nok valgt forskjellig sats for hovedtekst og eksempler, men forskjellen er så liten at tekst og eksempler glir i ett. Dette er en feil Risnes neppe kan klandres for.

(4) En rekke figurer og

eksempler er kopi av data-utskrifter. Det faller dårlig ut på flere måter. I fig. 1.30, side 47, og fig. 1.31, side 48, er flere grafer tegnet inn samtidig. Dette kunne vært gode figurer om det hadde vært lettere å skille mellom prikker og streker. Plotting for hånd ville her gi bedre resultater. Kopien av «et enkelt program i BASIC» på side 135 er dårlig reproduisert og derfor nærmest uleselig. Det vil dessuten neppe virke enkelt for den som på forhånd er ukjent med BASIC. Bruken av data-utskrifter i eksempel 1.27, side 42, får et meget uheldig utfall. Figuren viser grafen til funksjonen

$$A(x) = a + b/x$$

Datamaskinen skriver ikke små bokstaver, a og b er derfor i figuren erstattet med A og B. Dette er forvirrende symbolbruk når det gjelder grafen til $A(x)$.

(5) Boken inneholder en rekke skjemmende trykkfeil, hvilket søkes illustrert her med noen eksempler. To forskjellige regneeksempler, side 243 og 252, har fått samme eksempelnummer, dvs. 4.28. eksempel 2.29, side 101, mangler potensen $-1/3$. I eksempel 2.36, side 108, er den deriverte av l satt lik l !

(6) Bruken av symboler synes lite konsekvent. F.eks. betegner R nasjonalprodukt på side 385 og korrelasjonskoeffisienten på side 386. Både I og R brukes om inntekten i en bedrift. I Norge er det – eller

burde det være – kutyme å bruke B om kostnader, kfr. f.eks. Frisch, Munthe og andre. Alternativt får man velge C, som er det engelskspråklige symbol. Risnes velger K som vanligvis brukes om kapitalbeholdningen. Det er etter vårt syn uheldig at man i matematikken innlærer andre symboler enn dem som brukes i de økonomiske kurs.

(7) Det er mange «reprise» eller gjentakelser i boken. Dvs. Risnes gjentar setninger, formler osv. svært ofte og det gjør fremstillingen tung og omfangsrik. Det synes grunn til å tro at «forelesningsnotatene» er benyttet uten grundig gjennomarbeidelse. Det som passer i en muntlig fremstilling er ikke alltid adekvat i skrift. «Repriseproblemet» kunne bl.a. vært redusert med en mer gjennomført nummerering av formlene.

(8) Videre virker valg av eksempler ikke nok gjen-

nomtenkt. Da det dreier seg om «matematikk med anvendelse i økonomi» kunne bl.a. eksemplene 2.1 og 2.40 vært droppet, samtidig som eksempel 2.3 kunne vært utbrodert noe. De studenter det her gjelder vil gjennomgående være fortrolig med begrep som differanseenhetskostnad og et slikt familiært begrep skulle derfor være godt egnet som en innledning til grensekostnad og derivasjon.

I avsnitt med mange eksempler kunne man også vurdere å kutte ut noen eksempler.

(9) Det mangler øvelsesoppgaver i boken. Det foreligger oppgavesamling til boken, men den kan ikke erstatte det klare pedagogiske poeng som ligger i å la øvelsene følge rett etter teorigjennomgåelsen i de enkelte avsnitt, – kfr. f.eks. Sydsæter.

(10) Opplegget i kapittel 6 om integralregning kan også diskuteres. Her kunne

man med fordel starte med «areal under kurver», avsnitt 6.2, – kfr. Sydsæter bind 1, kap. 9. Videre ville det her kanskje være særlig nødvendig å bygge på et økonomisk eksempel, f.eks. arealet under grensekostnadskurven hvor man har at den ukjente konstant C har en klar økonomisk tolkning. Den mer kompliserte økonomiske modell i eksempel 6.18, side 421, er trolig svært upedagogisk idet mange vanskelige ting trekkes inn på en gang samtidig som presentasjonen av modellen er svært mangelfull. Hva menes f.eks. med «etterspørselskurva $p(x)$ » når x betegner trafikk tettheten, dvs. antall biler pr. time, på en gitt hovedvei?

Mye kritisk kan sies om boken til Risnes. Det står likevel fast at den dekker et stort behov ved våre 2–3 årige høyskoler. Det er gjerne en tendens til at matematikk-kursene ved disse høyskoler foredras av ma-

tematikere og det vil da alltid foreligge en fare for at disse kurs blir kurs i teoretisk matematikk, slik at man ikke får et kurs i anvendt matematikk for økonomer. Risnes har med sin bok bidratt til at disse viktige kurs kan være til enda større nytte i et økonomisk/administrativt studium. (Stort sett synes bare studenter med realartium o.l. å kunne hoppe direkte inn i Sydsæters verker.) Det kan også være grunn til å nevne at matematikere ikke synes å ha prinsipielle innvendinger mot boken.

Hovedkonklusjonen synes å måtte bli at Risnes har skrevet en viktig og nyttig bok for DH-ene. Denne bok skulle kunne bli virkelig bra når den kommer som revidert utgave.

Harald Bergland og Stein Østre

Sydsæter, Knut (1981): *Topics in Mathematical Analysis for Economists*, Academic Press.

Vekst gjennom krise

Studier i norsk teknologihistorie.

Redigert av Francis Sejersted, Universitetsforlaget, 1982

Vekst gjennom krise

Teknologihistorie er ikke den disiplinen innen historiefaget i Norge som får en bok hver dag. I høst kom imidlertid en artikkelsamling redigert av professor Francis Sejersted med tittelen «Vekst gjennom krise. Studier i norsk teknologihistorie.» Utgivelsen må ses som en indikasjon på den voksende interessen for denne type historie – en interesse som for øvrig har manifestert seg her i landet i

dannelsen av et teknologihistorisk forum i 1981 og avholdelse av flere teknologihistorieseminarer de siste årene.

Teknologihistorie kan skrives på mange måter. Tradisjonelt har den vel vært knyttet til beskrivelse av maskiner og redskaper – historien om gjenstandene. Teknologihistorie kan også være en slags idéhistorie, nemlig om hvordan teknologien ble oppfattet i sin samtid. Den form for tekno-

logihistorie som i dag omfattes med mest interesse er imidlertid den som beskjeftiger seg med koplingen mellom teknologi og økonomi/samfunn, enten ved å analysere årsakene til eller virkningene av teknologiske endringer. «Vekst gjennom krise» hører først og fremst til denne siste type teknologihistorie i sin interesse etter å avdekke årsaker.

En snakker gjerne om to hovedskiller i årsaksforklaringer. På den ene side er det hevdet at den teknologiske endring – eller mer presist innovasjonsaktiviteten – er en endogen prosess i den økonomiske utvikling. Årsakene til nye innovasjoner blir derved å finne i markedets behov og etterspørsel. Økonomisk vekst og teknologisk innovasjon knyttes da sammen.

Sejersted kaller dette for flaskehalsmodellen; flaskehalser i produksjonsprosessen avfører skapende innsats.

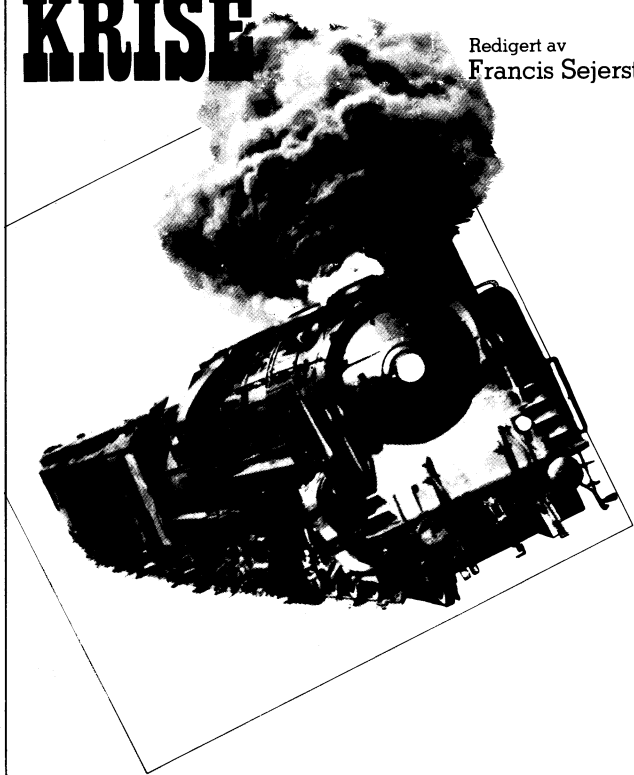
På den annen side er det hevdet at innovasjonsaktivitet tvert imot er sterkest i økonomiske krisetider. En opplever press i eksisterende industrier. Gamle vekstveier flater ut og det blir nødvendig med innovativ tenkning og handling for å komme inn på nye veier med vekstpotensiale. Krisen får derved en sentral og kritisk funksjon for å forklare veksten – derav bokens tittel. «Kniven på strupen» og «nød lærer naken kvinne å spille» er våre daglige uttrykk for fenomenet.

Den teoretiske inspirasjon for de ulike artiklene i norsk industrihistorie som boken inneholder er hentet

VEKST GJENNOM KRISE

Studier i norsk teknologihistorie

Redigert av
Francis Sejersted

UNIVERSITETSFORLAGET

først og fremst hos økonomen Joseph A. Schumpeter (1883–1950). Dette kommer eksplisitt frem ved at Sejersted selv og Even Lange i egne kapitler omhandler Schumpeter. Hans tanker er nettopp knyttet til ulikevekt, konjunkturer og til entreprenørenes kritiske rolle i økonomiske nedgangstider for å generere nye innovasjoner og derved sørge for åpning av nye vekstveier.

Schumpeters teorier har som også denne boken er et eksempel på, opplevd en renessanse i 70-årene. En kan kanskje si at hans popularitet som teoretiker svinger i utakt med konjunkturerne.

På hvilken måte understøtter så boken disse teoriene? Utgangspunktet for flere av artiklene er hovedoppgaver som er skrevet i regi av et forskningsprosjekt ledet av professor Se-

jersted om krisen i 30-årene. Even Lange har skrevet flere artikler om trevare- og treforedlingsindustrien i denne tiden, og Jan Veia har skrevet om verkstedsindustrien. I tillegg til dette har Sejersted skrevet om teknisk utvikling innen sagbruks- og treforedlingsindustrien under en annen krise, nemlig i 1880-årene.

Ved siden av å vise at det vitterlig foregikk innovasjonsaktivitet i flere industrier selv midt under depresjonen i 30-årene – noe som kanskje overrasker mange – belyses det også overbevisende i disse artiklene at det var selve krisen i disse årene (og i 1880-årene) som var av avgjørende betydning for å forklare innovasjoner både i form av nye produkter og produksjonsprosesser. Det bør vel her nevnes at forfatterens argumentasjon til tider virker vel overbevisende. Krisens betydning gjentas og fremheves så ofte at fremstillingen får preg av å være et debattinnlegg. Boken ville ha tjent på en noe strammere redigering.

Tittelen er kanskje noe misvisende. Langt fra alle artiklene omhandler nemlig temaet vekst gjennom krise. Flere studier belyser andre meget interessante problemstillinger innen teknologihistorien.

Trine Parmer har skrevet om tidlig teknologioverføring i form av etableringen av Mads Wiels bomullsfabrikk i Halden i 1813. Sejersted har skrevet om overgang til silkesager på 1800-

tallet og hvorfor diffusjonen gikk så sent. Han har også skrevet om hvordan gammel teknologi mobiliserte til selvforsvar når nye produksjonsmåter ble lansert. I dette tilfelle dreier det seg om de tradisjonelle sagbrukene og de nye damp-sagene etter 1860. Videre har Stig Anderssen skrevet om den norskutviklede Dovregubben og diffusjon av teknologi som i sin tur ga bidrag til nazi-Tysklands krigslokomotiver. Denne artikkelen samt Trine Parmers artikkel er vel de som er mest teknisk beskrivende i boken.

Til slutt har også Olav Wicken en artikkel som på mange måter peker i en annen retning enn kriseska-per-vekst-teorien. Han skriver om hvordan konfeksjonsbedrifter i Romsdalen i 30-årenes krise mobiliserte den gamle produksjonsmåten – leiesøm – da de ikke lenger greide å produsere lønnsomt med den etablerte teknologi.

Deler av boken bør kunne være interessant lesning for økonomer som lever og virker i den, etter manges mening, 4. Kondratieff-bølges utforbakke. Selv om det selvsagt ikke er historikernes oppgave å være prognosemakere, kan det ha klar relevans til dagens situasjon å studere hvilke faktorer som tidligere har bidradd til å få en økonomi i strukturell krise på fote igjen. Det er ikke keynsiansk krisepolitikk som i denne boken får æren.

Bjørn L. Basberg

Teknologisk forandring og industriudvikling

AV P. HANSEN, H. T. JENSEN OG G. SERIN:

Roskilde Universitetsforlag 1982

Innenfor de dominerende retninger innenfor økonomisk teori har teorier for teknologiske endringer, tekniske endringer og økonomisk vekst og transformasjon i stor grad utelukkende blitt betraktet som et spørsmål forbundet med anvendelse av nye og flere maskiner og nye råstoffer. De teknologiske endringene har i liten grad blitt satt i sammenheng med de kvalitative endringene som finner sted for arbeidskraften som produksjonsfaktor. Arbeidskraftens betydning i økonomiske vekststudier har stort sett begrenset seg til undersøkelser av arbeidskraftens vekstbidrag hvor den kvantitative siden har vært en ren opptelling av antall sysselsatte, mens den kvalitative siden har blitt satt i sammenheng med utdanning og en forbedret organisering av arbeidsprosessen. De *funksjonsendringene* arbeidskraften gjennomgår over tid i en økonomisk utviklingsprosess, har imidlertid tradisjonelt vært sett på med liten interesse innenfor de dominerende økonomiske teoriretningene.

Problemstillingen er gammel og ble allerede berørt av Adam Smith. En av hans berømte teser var som kjent at økt arbeidsdeling førte til økt produktivitet fordi dette ga muligheter for spesialisering på produkter og arbeidsoperasjoner og fordi jo mer oppstykket arbeidsoperasjonene ble, dess lettere lar de seg erstatte av maskiner. Når arbeidsprosessene oppstykket og erstattes av ma-

skiner skifter også arbeidskraften funksjon i arbeidsprosessen. Selv om Smith registrerte dette, var økt arbeidsdeling for ham kun en kilde til «nasjonens økte rikdom». Denne overgangen fra manufakturpreget produksjon til fabrikkdrift som Smith diskuterte, ble senere også underlagt omfattende studier av Karl Marx. Noen av hans hovedpoenger var nettopp å understreke de enorme funksjonsendringene arbeidskraften gjennomgikk ved denne overgangen fra en hovedsakelig håndverksbasert produksjon til en maskinpreget teknologi. Marx så bl.a. at ved bruk av maskiner kunne arbeidskraften lettere kontrolleres og faglige kvalifikasjoner ble overført fra den manuelle arbeidskraften til maskinene. Marx snakker her om en tendens til at arbeidet blir rutinepreget.

I løpet av de siste årene har disse «gamle» spørsmålene blitt viet mye oppmerksomhet i litteraturen. En viktig årsak er åpenbart de store endringene som ventes å finne sted (og som har begynt å finne sted) i produksjonen som følge av EDB-bruk i produksjonsprosesser og produksjonsstyring. En annen årsak er Harry Bravermans viktige bok fra 1974 (*Labor and Monopoly Capital*). Bravermans bok tilhører den marxistiske teoritradisjonen og hovedpoenget hans er å påvise de strukturelle betingelsene som ligger bak den *polariseringen* av arbeidskraftens kvalifikasjoner som tendensielt sett har

funnet sted innenfor den kapitalistiske produksjonsmåten. I kjølvannet av Bravermans bok har det kommet en lang rekke arbeider som har søkt å anlegge dette langt mere bredere perspektivet på teknologisk utvikling og økonomisk transformasjon enn hva de dominerende retningene innenfor økonomisk teori har gjort. Et av disse arbeidene er *Teknologisk forandring og industriudvikling* som er skrevet av tre lærere ved Roskilde Universitetscentrum. Bokens dominerende synspunkt er at studier av teknologiske endringer må underlegges et helhetssyn. Svært forenklet mener de med dette at under den kapitalistiske produksjonsmåten må hele kjeden: kapitalens verdiøkningstvang → teknisk utvikling → menneskenes totale livssituasjon inngå i en analyse av teknologiutviklingen. Mer konkret betyr dette at hva som i marxistisk teori betegnes som alle arbeidsprosessens tre elementer; arbeidskraft, arbeidskraft, arbeidsmiddel og arbeidsgjenstand, må bringes inn i analysen. Teknologiske endringer er ikke kun et spørsmål om nye og flere maskiner og nye råstoffer. Også i dette arbeidet er arbeidskraftens funksjonsendring viet særlig interesse. Teoretisk representerer ikke boken noe særlig nytt, men er nyttig fordi den knytter vel etablert teori til emperi og konkrete utviklingstrekk fra dansk industri på en instruktiv måte. Som en grunnlagsbok for å få et mer samfunnsmessig hel-

hetssyn på teknologisk utvikling er boken å anbefale.

Kapittel 4 (Den kapitalistiske produksjonsprosessen), 5 (Teknologi, arbeidsorganisering og kontroll), 6 (Arbeidsprosessens tre elementer) og første del av kapittel 7 (Teknisk utvikling, arbeidets organisering og teknologisering av arbeidsprosessen) utgjør bokens teoretiske hoveddel. I kapittel 4 diskuteres velkjente ting som varens dobbeltkarakter, ulike former for merverdiproduksjon og valoriseringstvangen. I kapittel 5 er det særlig diskusjonen av ulike typer for arbeidsdeling som er av interesse. Hovedskillet går mellom den såkalte horisontale arbeidsdelingen og den vertikale arbeidsdelingen. Den horisontale arbeidsdeling har oppsplittingen av arbeidsmomentene mellom flere arbeidere som utgangspunkt, mens den vertikale arbeidsdeling har å gjøre med utførelsen av arbeidsoperasjonene på den ene siden og tilretteleggelsen og planleggingen på den annen side. Som følge av bl.a. en tendens til stadig mer automatisert produksjon, kan imidlertid dette skillet til sine tider være problematisk. Dette problemet diskuteres kort. I kapittel 6 diskuteres arbeidsprosessens tre elementer; arbeidskraft, arbeidsmiddel (maskiner etc.) og arbeidsgjenstand (råvarer, ferdig produkt). Relasjonen mellom disse tre elementene gir et uttrykk for det samfunnsmessige bestemte teknologiske nivå. På grunn av kapitalens verdiøkningstvang, eller krav om stadig å redusere enhetskostnadene på grunn av konkurransen, vil det suksessivt innføres nye teknikker og ny produksjonsteknologi. Hovedpoenget deres er at dette vil endre *alle* arbeidsprosessens tre elementer og det innbyrdes forholdet mellom disse tre elementene.

I kapittel 7, 8 og 9 diskuteres arbeidsprosessens tre elementer nærmere og de teoretiske synspunktene belegges med svært mye illustrerende emperi. Av plasshensyn er det vanskelig å gå i detalj. Kapittel 8, som diskuterer arbeids-gjenstanden i arbeidsprosessens, er kanskje best og har mest nytt å gi. Her gis det en rekke interessante eksempler på hvordan siktemålet med innføring av ny teknologi har vært å sette

seg utover naturstoffenes (råstoffenes) egenskaper i den hensikt å få til økt mekanisering og automatisering av arbeidsprosessen. Kapittel 9, som omhandler arbeidsfunksjonenes forandring i den kapitalistiske produksjonsprosessen, er kanskje ment å være bokens hovedkapittel. Dette kapitlet bygger i stor grad på Kern og Schumans kjente empiriske arbeide fra Vest-Tyskland (Industriarbeit und Arbeiterbewusst-

sein) og på Mendners teoretiske arbeider fra midten av 1970-årene (Teknologisk utveckling i den kapitalistiske arbeidsprosessen).

Bokens svakeste sider er de innledende kapitler. Særlig kapittel 3 (Den industrielle produksjonsstruktur i Danmark) er litt for passivt beskrivende. De diskuterer her bransjemessige trekk ved utviklingen fra 1953 og til 1980, men kommer overhodet, så vidt jeg kan se, ikke inn på noen analyse av

drivkreftene bak de strukturelle omformingene som har funnet sted. Sånt sett virker dette kapitlet også noe løsrevet fra boken for øvrig, som nettopp har de strukturelle elementer i økonomiske og sosiale endringsprosesser som et hovedpoeng.

Anders Skonhoft

Bedrift og Samfunn

Et festskrift til Preben Munthe, redigert av Erling S. Andersen og Tim Greve, Aschehoug 1982, ISBN 82-03-10882-2, 206 sider, kr. 145,-.

Boken ble utgitt i anledningen Preben Munthes 60-årsdag, og er delt i to hovedavdelinger. Den første del «Bedrift» inneholder 6 bidrag. De fire første av; Arnljot Strømme Svendsen, Per Throne-Holst, Leif Frode Onarheim og Gunnar E. Wille dreier seg om bedriftsledelse. Erling S. Andersen skriver om beslutningssituasjonen i norske rederier og Thorleif Borge om forsikringsbransjen.

Annen del «Samfunn», inneholder 12 bidrag fordelt på fem hovedkategorier: (1) Samfunnsstyring (Leif Johansen, Egil Bakke og Agnar Sandmo), (2) Hvem styrer? (Guttorm Hansen og Arne Øien), (3) Samfunnsstyring og bankvesen (Knut Getz Wold og Finn B. Henriksen), (4) Samfunnsstyring og inntektsoppgjør (Konrad B. Knutsen og Hermod Skånland) og (5) Det skrevne ords betydning (Tim Greve, William Nygaard og Gerhard Munthe).

Sjelden støter en på så «altomfattende» artikkelsamlinger som det her er snakk om. Det gjør trolig redigeringsarbeidet ekstra krevende og viktig. Redaktørene skriver i forordet at Munthe's «venner har fått slippe til med artikler om emner de er opptatt av, og som de vet at Preben er interessert i». Resultatet er et festskrift der artiklene i stor grad utfyller og supplerer hverandre samtidig som spennvidden er stor. En kunne likevel tenke seg bedre koordinering av enkelte bidrag. Det gjelder særlig artiklene om bedriftsledelse i bokens første del.

Redaktørene skal likevel ha ros for å ha gitt ut en bok som vil bli møtt med stor interesse.

Videre i denne anmeldelsen skal vi knytte noen kommentarer til den enkelte artikkel i den rekkefølgen de er å finne i boken.

1. Arnljot Strømme Svendsen starter med å for-

klare forskjellen på den «ordinære bedriftslederen» og den «nyskapende bedriftslederen» (entreprenøren). Strømme Svendsen understreker betydningen av nyskapende toppfolk for næringslivet. Troen på, og tilliten til entreprenøren kan imidlertid virke noe overdrevet når han skriver: «Gjennomføringen av likhetsprinsippet med «demokratisering» av beslutningsprosessen hvor de ansatte får rett og plikt til å være med i navigeringen og styringen av foretaket, reduserer enhver leders myndighet og ansvar og setter «spanske ryttere» i veien for entreprenørens handlingsevne. De «sterke» menn i næringsliv og samfunnsliv vil bli drevet vekk om dette fortsetter.»

2. For Per Throne Holst's artikkel «Bedriftslederens situasjon» kunne vi tenke oss en mer treffende overskrift. Her finner vi synspunkter på rammevilkår, markedsforhold og perso-

nalpolitikk, både generelt og spesielt knyttet til den bedriften Throne Holst selv leder (Freia). Ikke alt Throne Holst skriver virker like overbevisende. I sin kritikk av Arbeidsmiljøloven, Bedriftsdemokratiet, Sykelønnsordningen, etc. virker det f.eks. som om Throne Holst har sett bort fra at disse reformene også kan bidra til «øket innsats og effektivitet».

3. Leif Frode Onarheim tar opp bedriftslederens forhold til omgivelsene både i og utenfor bedriftene (styret, de ansatte, familie, etc.). Han belyser en rekke av de vanskelige problemer bedriftslederen har ansvaret for å løse, og konkluderer med at «vi må sørge for at det fortsatt er moro å være leder i et resultatorientert næringsliv».

4. Ifølge Gunnar E. Wille er bedriftsledelse «strukturert meningsdannelse i bedriften». Den «strukturerte meningsdannelsen» har både et kunstnerisk og vitenskapelig aspekt. Wille sier mye om hvordan bedriften som organisasjon kan og bør fungere. Til tross for en innholdsrik artikkel, kan vi som lesere ikke unngå å legge merke til at mengden av fremmedord og tunge uttrykk i dette bidraget ikke står i forhold til meningsinnholdet. Når Wille f.eks. skriver; «modus operandi», «positiv synergi-

stisk effekt», eller «adekvat organisasjonsmessig infrastruktur» blir vi fristet til å spørre om det ikke finnes «adekvate norske synonymer»?

5. Erling S. Andersen presenterer en undersøkelse av beslutningssituasjonen i norske rederier. Til tross for de forbehold som må tas i forbindelse med tolkningen av resultatene, dreier det seg om en noe oppsiktsvekkende nåsituasjonsbeskrivelse. Den «typiske rederen» er riktignok rask til å orientere seg, og rask til å ta beslutninger, men kan gjøre mye for å bli en bedre bedriftsleder.

Denne artikkelen har en mer avgrenset problemstilling enn mange av de øvrige bidrag, uten at det får et uheldig utfall. For øvrig mener Andersen og hans medarbeidere at arbeidet med å forbedre beslutningsprosessen har aktualitet og relevans utover rederinæringen.

6. Den siste artikkelen i første del, – dreier seg om forsikring. Torleif Borge tar opp en del sider ved styrings, organisasjons og konkurranseforhold i forsikringsbransjen. Lesere uten særlig forhåndskunnskap på feltet vil lære en del. Det må likevel nevnes at enkelte av Borges konklusjoner ikke virker helt overbevisende. Hvorfor må f.eks. «lavere vekst framover mot år 2000 enn i 1960/70-åra føre til at en større del av oppgavene i sosial- og trygdesektoren må løses gjennom privat forsikring»?

7. Leif Johansen drøfter spørsmålet om krise i sosialøkonomien. At dette spørsmålet har aktualitet, mener han i seg selv er et symptom på problemer som fortjener alvorlig overveielse. Til tross for slike symptomer påtar han seg oppgaver som fagets «forsvarsadvokat».

Hovedproblemet er ifølge Johansen at det er blitt vanskeligere å styre den

økonomiske utviklingen. Altså dreier det seg mer om en beslutningskrise, eller politisk krise, enn en faglig krise. Johansen avmystifiserer staflasjonsproblemet. Sosialøkonomi er et hjelpemiddel for å forstå dette problemet. Videre klargjøres forskjellen på faglige kontroverser og «mer profesjonelt preget forskning». «Profesjonell forskning» trekker på ulike teoriretninger uten å holde fast på kjepphester, og får gjerne mindre oppmerksomhet enn de store kontroverser.

Ellers peker Johansen på «utviklingen i retning av spill og forhandlingssituasjoner», og konkluderer med at sosialøkonomi «fremdeles kan danne grunnlag for å forstå mye av det som skjer». Men «i siste omgang vil hovedspørsmålet være om folk er innstilt på styring».

8. Egil Bakke presenterer sitt syn på statlig styring av næringslivet. Slik styring bør i størst mulig grad skje indirekte. Myndighetene skal konsentrere seg om rammebetingelser, og forsøke å unngå direkte styring som er kostnadskravende for staten selv.

Ellers peker Bakke på betydningen av et funksjonerende marked. I et slikt marked er næringslivets oppgave å «utnytte begrensede ressurser på en økonomisk måte». Gjennom styringen bør en få næringslivet til å holde seg til dette «fornuftsgrunnlaget». Næringslivet skal ikke leke politikere, men maksimere profitten.

9. Agnar Sandmo redegjør for prinsippene for gode skatteregler. Ifølge Sandmo er det særlig viktig å foreta helhetlige vurderinger, og å unngå for sterk oppsplitting av ansvarsforhold i fordelingspolitikken. Videre må en oppnå full utnyttelse av skatter og avgifter som stimulerer effektiv ressursbruk.

Dessuten minner Sandmo om den enkelte skattereforms «Lafferkurve».

10. I underavsnittet «Hvem styrer?» skriver Guttorm Hansen om forholdet mellom Storting og Regjering under ulike politiske situasjoner.

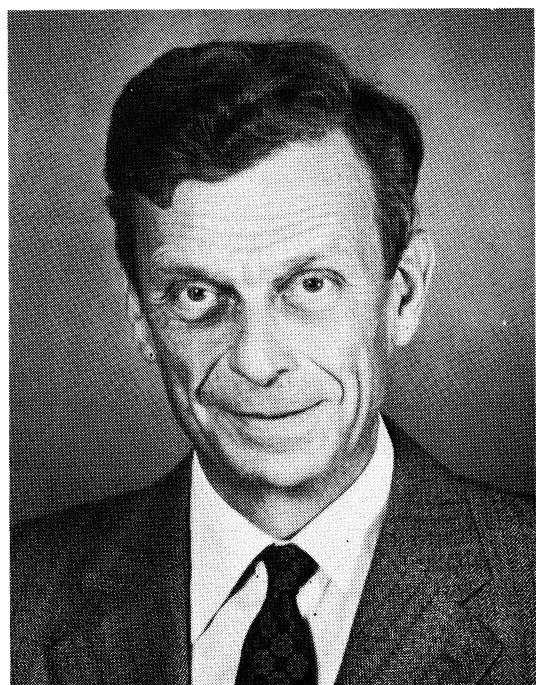
11. Arne Øien redegjør i sin artikkel «Statsråder, Ekspedisjonssjefer og makt», for statsrådets og ekspedisjonssjefens arbeidssituasjon. Han konkluderer med at embetsmennenes innflytelse i Norge i dag ikke representerer noe problem for vårt politiske demokrati. Videre er Øien «dypt uenig i at flere politiske tilsatte vil løse noe problem. Kvantitet kan her ikke erstatte kvalitet».

12. Knut Getz Wold plasserer Norges Bank i det økonomisk politiske bildet som Regjeringens nære medspiller, men samtidig nok uavhengig til å kunne spille rollen som «scapegoat». Når det gjelder framtiden bør Norges Bank fortsette å delta i samfunnsstyringen med liten «direkte makt», men «har og bør ha innflytelse». Kreditt- og valuta-politikken preges av samarbeid mellom Norges Bank, Finansdepartementet

og kredittinstitusjonenes representanter.

13. Finn B. Henriksen beklager den rigorøse regulering av bankene, som har redusert deres relative rolle som kredittformidlere. Styringen av bankenes utlånsvirksomhet mener Henriksen har liten virkning på investeringsaktiviteten. Om regulering av forbrukslån skriver Henriksen bl.a.: «Men selv om nå lettsindigheten skulle ta overhånd og man faller for en fritidsbåt produsert i utkant-Norge, så er det litt vanskelig å se sammenhengen mellom på den ene side den statlige innsats for å stimulere yrkesaktiviteten i distriktene og på den annen side den negative holdning til den som trenger et lån for å kunne kjøpe distriktets produkter». Her må en imidlertid minne om at trolig bare en liten del av konsumetterspørselen retter seg mot «utkant-produkter».

14. Konrad B. Knutsen redegjør for Riksmeglingsmannens rolle i inntektsoppgjørene. Som riksmeglingsmann ønsket han seg ikke myndighet til å treffe avgjørelser i meglinger, men til tross for manglende avgjørelsesmyndighet har

Preben Munthe.

riksmeglingsmannen innflytelse på sluttresultatet.

Muligheten til å påvirke sluttresultatet under meglingsgang vil «varierte med hvilke typer oppgjør det dreier seg om, med oppgjørsformene, med hvorvidt kravene går på penger eller prinsipper, og fremfor alt med partenes egen vilje til å finne fram til løsninger».

15. I sin artikkel «Økonomisk styring og inntektspolitikk» forklarer Hermod Skånland hvorfor «inntektspolitikk er sysselsettingspolitikk». Skånland spør om vi står overfor et «optimalt system», og svarer: «Der som systemet fører til ledighet er det rimelig å anta at også situasjonen for inntektstakerne som helhet kunne bedres ved systemendringer. Da har vi ikke lenger med noen optimal løsning å gjøre.»

Skånland peker på fem forutsetninger for en effektiv inntektspolitikk.

- i) Myndighetenes erkjennelse av at de i dag ikke har forutsetninger for å kunne opprettholde sysselsettingen.
- ii) Erkjennelse av «at det er organisasjonenes legitime oppgave å ivareta gruppeinteresser».
- iii) Realistisk ambisjonsnivå i fordelingspolitikken.
- iv) Myndighetene må sørge for å ha «virkemidler til å gjennomføre den politikk man tar sikte på». De kan ikke «føre inntektspolitikk på organisasjonenes premisser».
- v) Finans- og kredittpolitikken må støtte opp om inntektspolitikken.

Ifølge Skånland må vi erkjenne, og ta konsekvensen

av dette for å «forhindre at vi havner i en liknende sysselsettingssituasjon som den vestlige verden for øvrig».

Bokens siste underavsnitt «Det skrevne ords betydning» består av tre artikler.

16. Tim Greve erkjenner pressens innflytelse på samfunnsutviklingen. Han vil likevel ikke sidestille pressen med de tre tradisjonelle statsmakter. Greve peker på en rekke av de oppgaver og utfordringer ulike aviser står overfor, men fastslår at «radio, TV og video i alle former uten tvil kommer til å spille hovedrollene i den nye store mediarevolusjon vi vil oppleve i 1980-årene».

17. William Nygaard forklarer hvordan og hvorfor både økonomi og kultur er en del av forlagsvirksomheten. Han plasserer forlaget i

kulturbildet, og understreker betydningen av norsk bokproduksjon. Vi får også et inntrykk av de mange utfordringer norske forlag vil møte i framtida.

18. Gerhard Munthe redegjør for bibliotekets rolle nasjonalt og internasjonalt.

Det gis et bilde av utviklingen fram til dagens virksomhet. Ifølge Munthe er det en vanskelig, men ikke uløselig oppgave «å ta vare på all den viten og alle de meddelelser som i trykk og i andre media blir spredt over menneskeheten».

Det er vår tro at denne boken ikke bare blir tatt «vare på», men at den også vil bli lest av mange. Vi gratulerer Munthe med jubileet og ønsker ham til lykke med et vellykket festskrift.

*Harald Bergland
og Stein Østre*

Naturressursforvaltning

STIPENDIER

Miljøverndepartementet vil dele ut 10–15 stipendier i 1983 innenfor en ramme av kr 100 000,- til prosjekter innen området naturressursforvaltning; f.eks. naturressursregnskap og budsjettering. Prosjektene kan gå nærmere inn på en enkelt ressurs som fisk, skog, areal, mineraler, energi, vann og miljø, eller samspillet mellom disse.

Prosjektet kan passe som hovedoppgave el.l. Det må leveres en skriftlig rapport med en beskrivelse av arbeidet, oppsummering og konklusjoner.

Søknadene må inneholde beskrivelse av hvordan midlene tenkes brukt, tidsplan og skisse av en rapport. Midlene kan nyttes til å dekke reiser, utstyr, forsøk m.v.

Søknadsfrist 8. april 1983.

Nærmere opplysninger ved førstekonsulent Pål S. Hernæs, tlf. (02) 11 77 67, eller underdirektør Pål E. Holte, tlf. (02) 11 77 61.

Miljøverndepartementet

Ressursavdelingen - Postboks 8013 Dep., Oslo 1

39/83

Veiledning for bidragsyttere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnementer og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter må tilfredsstillende følge følgende krav:

1. Innlevering

Alle manuskripter må innleveres i 2 eksemplarer. Debattinnlegg og kommentarer må være ferdigbehandlet av redaksjonen senest den 15. i måneden før utgivelsesmåneden. Andre typer innlegg (artikler, bokanmeldelser m.m.) vil normalt ha lengre trykningstid. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

2. Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. For aktuelle kommentarer og artikler skal det vedlegges et fotografi av forfatteren (passfoto). For artikler skal det dessuten følge et resymé på ca. 100–300 ord og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form, og artikkelens problemstilling og hovedkonklusjoner skal fremgå av resyméet. De biografiske opplysninger som ønskes er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

3. Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4. Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke som «figuren nedenfor viser».

5. Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.

6. Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

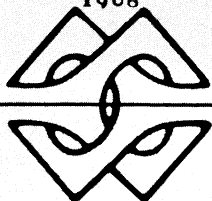
$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b}, \sum_{i=1}^n, \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t .

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

NSF

1908

Redaksjon:

Tore Jørgen Hanisch
Steinar Juel
Morten Reymert
Asbjørn Rødseth

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Finn Anonsen
Jarle Bergo
Tore Holm
Knut Arild Larsen
Jørn Rattsø
Aimée Staude
Henning Strand
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

Annonseansvarlig:

Turid Holt-Jacobsen

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers
Forening,
Formann:
Ingvar Strøm

Sekretariat:

Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr. 150,-
Enkeltnr. kr. 20,-

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side kr. 1 800,-
3/4 side kr. 1 400,-
1/2 side kr. 1 000,-
1/3 side kr. 800,-
1/4 side kr. 600,-

Trykt i offsett.
Reklametrykk A.s, Bergen

Nye forskningsrapporter

Industriøkonomisk institutt

Evalueringsplanen

av Tor Fredriksen, Kjell Grønhaug og Anne Vatten

Rapporten vurderer virkninger av støtte til innovativ virksomhet i industrien, knyttet til ett spesielt støttetiltak; Nyskappingsplanen.
ISBN 82-7296-010-9. 129 sider. Kr. 50,-. Rapport nr. 31.

Ringvirkninger av base for utbygging og drift av Osebergfeltet (30/6). Analyse av noen regionale konsekvenser av en oljeforsyningsbase på Mongstad eller Ågotnes

av Terje Kaldager

Rapporten beskriver noen lokale konsekvenser på befolkning, lokalt næringsliv og arbeidsmarked av å etablere en oljeforsyningsbase på Mongstad eller Ågotnes i Hordaland. Det legges vekt på å vurdere rekrutteringsmønsteret til en base på de to stedene. Rapporten bruker en rekke multiplikatoranslag for ulike typer virksomhet og tilpasser dem til lokale forhold og basevirksomhetens egenskaper. Det påvises forskjeller i ringvirkningene i de to regionene.
ISBN 82-7269-011-7. 150 sider. Kr. 50,-. Rapport nr. 32.

Arbeidsmarkedsvirkninger av økonomiske strukturendringer. Konflikter mellom stabiliseringspolitiske og sosiale mål

av Rolf Jens Brunstad

Rapporten drøfter mulige konflikter og avveininger mellom sysselsetting, industriutvikling, økonomisk stabilisering og sosialpolitikk.
80 sider. kr. 40,-. Arbeidsrapport nr. 49.

Samfunnsforskning om oljevirkosomhet – Prosjektoversikt utarbeidet for RFSPs forskningsprogram «Olje og samfunn». Å jour september 1982

av Erik Veia

Rapporten beskriver ca. 90 forskningsprosjekter innenfor området «Olje og Samfunn». Den inneholder et emneords- og et personregister. I et sammendrag gis en oversikt over den registrerte forskningsinnsatsen innenfor området.
106 sider. Kr. 45,-. Arbeidsrapport nr. 50.

De første leveår i nyetablerte bedrifter. De siste leveår i nedlagte bedrifter

av Torleif Haugland og Tore Holm

Rapporten viser hvordan antall nyetableringer og nedlegninger i industrien har utviklet seg i perioden 1976–80. Tilgang av arbeidsplasser i nyetablerte bedrifter utgjør omtrent 20% av total bruttotilgang i industrien, mens avgangen i nedleggingsbedrifter utgjør omkring 25%. Få nyetablerte bedrifter vokser, og få nedlagte bedrifter reduserer sysselsettingen i årene før nedlegging.
45 sider. Kr. 30,-. Arbeidsrapport nr. 51.

Prioriterte
blad